

BİAT TOPLUMUNUN RUHSAL KÖKENLERİ –

Prof. Dr. M. Orhan ÖZTÜRK

Ülkemizde Çocuğun Bilme Merakı Nasıl Söndürülüyor?

“Benim özel yeteneklerim yok. Bende sadece tutkulu bir bilme merakı (curiosity) var.” Albert Einstein

İnsanoğlunun binlerce yıllık bilim serüvenindeki son aşamasında NASA’nın uzaya fırlattığı ve “*Curiosity*” adını verdiği, otomobil büyüklüğündeki robot laboratuvar, 2012 yılının ağustos ayında Mars gezegenine indi ve yıllardır Mars’ın taşını, toprağını, havasını, suyunu ayrıntısıyla inceleyerek dünyaya bilgi gönderiyor. 2019’un şubat ayında Mars’a gönderilen, “*Insight*” adı verilen robot laboratuvar ta Mars’ın derinliklerini, içyüzünü araştırıyor. Bu laboratuvarlara verilen İngilizce adların özenle seçilmiş oldukları açık. Her iki sözcük de birbirine bağlı anlam taşımaktadırlar. “*Curiosity*” sözcüğü Türkçede “*tecessüs, bilme merakı, bilme tutkusu*” gibi sözcüklerle karşılanabilir. “*Insight*” sözcüğünün Türkçe karşılığı “*ıçgörü*”dür. ıçgörü, bir şeyin içyüzünü bilmek, tanımak, anlamak demektir. Bilme merakı olmadan bir şeyin içyüzünü, özünü anlamak, yani ıçgörü kazanmak olası değildir. Ancak bilme merakı varsa, insan evreni, doğayı, insanları ve kendini öğrenir, tanır, anlar ve bilinmeyen şeyleri bilme, keşfetme, anlama yolunda ilerler.

Bilme gereksiniminin itici gücüyle başlayan sürekli arama, sorarak öğrenme davranışları 3-4 yaşlarında hızla artar ve 5-6 yaşlarında doruğa ulaşır.

Bilme merakı ile çevreyi araştırma uğraşları insanın farklı deneyimler yaşamasına, yeni şeyler bulmasına yol açarak öğrenme alanını genişletmektedir. Bu duygu ile insan erişebildiği çağdaş bilimsel düzeyi ile sürekli yeni bilgiler, yeni buluşlar, yeni teknolojiler peşinde koşmaktadır. Bu duygu ile yalnız kendi dünyasını değil, evrendeki bütün olan biteni öğrenmeye çalışmaktadır.

Yeni şeyleri tanımaya, öğrenmeye yönelik çabalar insanın zihinsel gelişmesini değişik biçimlerde yaşam boyu etkilemektedir.

İnsanda bilme merakını en çok ortaya çıkaran durumlar “*belirsizlik*” ve “*bilinmeyen*”dir.

Bilim, bilme merakının hem ürünü hem üreticisidir. Bilimde, teknolojiye yeni buluşları, ancak merak eden, araştıran kişiler yapabilir. Bilimde ve teknolojiye yeni sorulara, yeni konulara, yeni araştırma alanlarına yol açar. Gelişen bilim, insanlarda yeni yeni bilme alanları üretir.

Sanat, bilme merakının hem ürünü hem üreticisidir. Yeni, güzel sesler *aramadan* müzik yaratılabilir mi? Sözcüklerdeki sesin, anlamın, duyguların büyüsunü *aramadan* şiir olabilir mi? Özgün renk bileşimleri, yeni biçimler, içerikler *aramadan* sanat resimleri, yontuları yapılabilir mi? Bir öyküdeki, romandaki anlatım biçimi ve kurgular yazarın merak duygusu ile örölmüyor mu? Çocukta merak uyandırmayan bir masal, masal olabilir mi?

Einstein, bilme merakını küçük, narin bir bitkiye benzetir; bu bitkinin en önemli gereksiniminin “*uyaranlar ve özgürlük*” olduğunu söyler. Çevresinde yeterli uyarıcıları, yani eğitim ve öğrenme olanakları sağlayan, özgürlüğe değer veren ortamlarda, çocuğun doğal yapısında zaten var olan yeni şeyleri merak etme, bilme eğilimi yeşerir, olgunlaşır. Çocuğun bilme tutkusunu ve araştırıcılığını besleyen ortamlar, özgürce sormaya ve öğrenmeye değer.

Toplumumuzda Bilme Merakı

Osmanlı döneminde yüzlerce yıl bilgisizlik (cehalet) içinde bırakılmış Anadolu toplumunda yeni şeyler öğrenme, insanı ve dünyayı tanıma, keşfetme gereksiniminin ne durumda olduğunu düşündükçe, sorguladıkça inanılması güç örneklerle karşılaşırız.

Osmanlılar, Mısır'da üç yüz elli yılı aşan bir süre (1517-1882) kalmışlar, ülkeyi yönetmişler. Değerli arkeolog, rahmetli Prof. Dr. Tahsin Özgüç'e Mısır'daki piramitlerin içindekilerini, tarihlerini merak eden, sorgulayarak inceleyen bir Osmanlı olup olmadığını sormuştum. Tahsin Özgüç Hoca, üzüntüsünü belli etmek için dizini döverek, “***Yok hoca yok, Mısır'ın Osmanlı döneminde bir şeyle ilgilenen hiç çıkmamış***” demişti. Yüzlerce yıl Afrika' kıyıları Osmanlı yönetiminde kalmıştı. “Afrika'nın derinliklerinde ne var” sorusunu Avrupalılar sordu ve kendilerine geniş sömürü alanları yarattılar.

Osmanlı döneminde Avrupalılar Anadolu'daki ören yerlerini geçen yüzyıldan beri bir yandan araştırıp, bir yandan soyarak ülkelerine götürürlerken, bu yerlerin tarihini, değerini Osman Hamdi Bey dışında kimse sorgulamamış ve sahip çıkmaya çalışmamış. Hatta eski Yunan'ın görkemli antik yapıtlarından olan Bergama'daki Zeus Sunağı, Padişah Abdülhamit'in izniyle Dikili'ye bir iskele kurularak Berlin'e taşınmış. Babil Tanrıçası İştär'in onuruna yapılmış olan ve duvarları aslanlı kabartma mavi çinilerle donatılmış görkemli İştär Yolu'nun bir kesimi de gene aynı dönemde Babil'den sökülüp Berlin'e götürölmüş. Bu iki büyük yapıt Berlin'de, dünyanın en görkemli müzelerinden biri olan *Pergamon Müzesi*'nde sergilenmektedir.

Yirminci yüzyılın ortalarına dek Ürgüp, Göreme yöresi olarak bilinen ve hemen hiç ilgi görmeyen geniş bir Orta Anadolu bölgesi, sanki yeryüzünde yeni ortaya çıkmış gibi, 1960'lardan sonra kısa sürede bütün dünyayı büyüleyen bir *Kapadokya* oluverdi.

Anadolu'da bin yıldır yaşayan meraksız bir topluma 20. yüzyılın ikinci yansından sonra *Kapadokya'yı* yabancı turistler tanıttı. Anadolu'daki eski uygarlıkları merak etmediğimiz gibi kendi tarihimizi de merak etmemişiz. Türklerin eski tarihini, kültürünü önce Avrupalılar incelemiş, Türkoloji diye bir bilim alanı geliştirmişler. Günümüzde üniversitelerimizde okutulan Türkoloji alanındaki incelemeleri yabancılar başlatmışlar ve yürütmüşler.

Konunun daha acı yanı şu: 16., 17., 18. yüzyıllarda Avrupa'da neler olup bittiği ile hemen hemen hiç ilgilenmemişiz. Bu yüzden de insanın düşünsel gelişmesinde en önemli olaylardan Yeniden Doğu'a (Rönesans), Aydınlanma'ya ve bilim devrimlerine ilgisiz kalmışız. Gutenberg'in basımevi (matbaa) ülkeye Avrupa'dan 277 yıl sonra girmiş!

Toplum içindeki bu soru sormama, bir şeyin önünü, ardını, ötesini ilginç bulmama, yeni bir şey öğrenmeye gerek duymama örnekleri çoğalır, çoğalır, sonunda da daha büyük bir soru ile karşılaşırız: ***Neden sormuyoruz, neden bilinmeyen şeylere ilgi duymuyoruz?***

İngilizcedeki “curiosity” sözcüğü, bilinmeyen yeni şeyleri bilmeye hevesli oluş biçiminde olumlu bir anlam taşırken, neden “tecessüs” sözcüğü toplumda ve sözlüklerimizde daha çok olumsuz yanıyla, ***“kendisini ilgilendirmeyen şeylere ilgi duymak, yani ‘gereksiz yere burnunu sokmak’ gibi anlaşılabilir?”*** Çünkü, bilme açlığı ile çocuğun sorduğu sorular inançları, kurulu düzeni, kurulu düzenin yöneticilerini, ***“biat toplumunu”*** tehdit ediyor da ondan.

Bilme merakının çocukluktaki serüvenine ve toplumumuzda bu duygunun nasıl söndürüldüğü konularına yönelmezsek, sanırım araştırmacı azlığından daha uzun süre yakınmayı sürdüreceğiz.

Bu toplumda, insanlarımızın kopyacılık, aktarmacılık, aşırı macılıktan kurtulabilmeleri için çocuk yetiştirme geleneklerimizi, inançlarımızı ve din eğitimi de içinde olmak üzere bütün alanlardaki eğitim yöntemlerimizi iyice gözden geçirmek ve bunların çoğunu değiştirmeye çalışmak zorundayız. Bu da aile içinde ve okulöncesi eğitim yapan kurumlarda olduğu kadar, öğrenimin her aşamasında devrimsel değişiklikler gerektirmektedir.

Üstbenliğin (süperego, vicdan) Gelişimi

3-6 yaş döneminin sonuna doğru, erkek çocuklar babalarıyla, kız çocuklar anneleriyle özdeşim yaparak, onları benimseyerek yavaş yavaş kendileri anne ya da baba olma yolunda gelişme sürecine girerler. İşte bu özdeşim süreci ile çocuk benliği gelişir ve **üstbenlik (vicdan, süperego)** oluşmaya başlar. Üstbenlik, ana babanın, dolayısıyla da toplumun değerlerinin,

ahlak anlayışının, yasaklarının çocuğa aktarılan, çocuk tarafından özümseyen ve onun benliğine yerleşen, halk dilinde *vicdan* diye bilinen ruhsal yapıdır.

İnsanda üstbenlik 4-6 yaşlarında, anne, baba, kardeş gibi ona örnek olan kişileri benimseyerek yaptığı özdeşimlerle çocuğa aktarılan iyi-kötü, doğru-yanlış değerlerinin özümseyenmesi ile gelişmeye başlar. Üstbenlik kişinin benliğine sindirilmiş, özümseyenmiş değer yargılarının bulunduğu benlik parçasıdır.

Üstbenliğin varlığı kişide *suçluluk* ve *utanç duyguları* olarak yaşanır. Kişi, üstbenliğine ters düşen bir istek, bir dürtü algıladığında ya da bu türden bir eylemde bulunduğu *suçluluk duygusu* duyar. Suçluluk duygusu, ortalıkta kimsecikler olmasa da kişinin kendi içinden gelen bir vicdan duygusudur. Çocuklukta başlayan ve yetişkin yaşamda gelişerek etkisini sürdüren bilinçli ve bilinçdışı yerleşmiş bir törel sorumluluk duygusudur.

Katı, cezalandırıcı üstbenliği olan kişiler yaptıkları küçük hatalarda bile kendilerini ağır suçlarlar; kimileri başkalarının acılarını, yitimlerini, yoksulluklarını görünce kendilerini suçlu hissederler.

Utanç duygusu ise kişi kendi kendisiyle baş başa kaldığında, yaşanmış kimi tatsız olayların anıları anımsandıkça yaşanan ya da başkalarının önünde önemli bir hata, bir beceriksizlik yapılırca genellikle yüz kızarması ile beliren bir duygudur. Bu duygu görünmek istememe, göze görünmeme, yerin dibine geçme isteği olarak kendini gösterir; kişinin yüzü kızarır, yüzünü kapatmak, görünmemek ister; herkes sanki ona bakıyor gibidir. Suçluluk duygusu kişinin kendi içinde yaşanan, utanç duygusu ise başkalarınca ayıplanma, suçlanma beklentisi ile yaşanan hoş olmayan duygulardır.

Okul çocuğu çağına doğru ilerlerken girişim ve becerebilme duygularının körelmemesi için çocuğun ağır utanç, suçluluk duygularına, korkulara kapılmaması gerekir. Bu çocukluk döneminin güçlü bir güdüsü olan bilme *merakını*, geliştirmekte olan girişim ve becerme yetilerini köstekleyen, körelten ya da söndüren duygular, aşırı ayıplanma, *utanç, suçluluk duyguları* ve *cezalandırılma korkularıdır*.

Büyüklerden gelen utandırma, ayıplama, suçlama, cezalandırma ve korkutmaların baskın olduğu bir çocuk yetiştirme düzeninde gelişen üstbenlikler kimi kişilerde ilkel, acımasız, katı olabilir.

Davranışta aşırı çekingenlik, cinsel güçsüzlük korkusu gibi ruhsal sorunlar genellikle kişinin utanç ve suçluluk duygularını, cezalandırılma korkularını kendi üstbenliklerinde fazla taşımalarının sonucudur.

Bir toplum bu yüzden geri kalabilir, bağımsızlığını yitirebilir; bir krala, şeyhe, sultana, iktidara “*biat*” edebilir, yani onun egemenliğine boyun eğebilir ve sömürge, yarı sömürge olmaktan kurtulamayabilir. Çağımızda bu durumda olan toplumların sayısı az değildir.

Neden Avrupalılar Yüzlerce Yıl Türklerden Korkmuş?

Kişisel denetim saatlerimde birçok kez bu konular üzerinde konuştuğumuz *Erikson*, Türkiye'de bu yaşlardaki çocukların karşılaştıkları sünnet olayını gruba anlatmamı önerdi. Anadolu toplumunda erkek çocukların önemli bir çoğunluğunun 4-8 yaşları arasında anestezişiz sünnet edildiklerini anlattım. Aramızda bulunan İsveçli psikanalist Dr. Borje *Lofgren*, büyük bir şey keşfetmiş duygusu ile gözlerini fal taşı gibi açarak “***Şimdi anlıyorum, Avrupalıların yüzlerce yıl Türklerden neden bu denli korktuğunu***” dedi.

Bu kişi, İsveç Psikanaliz Birliği'nin başkanlığını yapmış deneyimli bir psikanalistti. *Lofgren* hem tarihsel bir olayın etkisine değiniyor, hem de ruhçözümlemeye (psikanalize) dayanan bir yorum yapıyordu. Osmanlı'nın güçlü dönemlerinde Avrupalı anneler sıkıştıklarında çocuklarını “***Türkler geliyor***” diye korkuturlarmış. Bu korkutmaların kaynağında devşirme" uygulamasının büyük etkisi olduğu açık. Bilindiği gibi Avrupa'daki fetihlerden sonra ailelerinden koparılarak “devşirilen” güçlü, sağlıklı, seçkin çocuklar sünnet edilirler, İslami eğitimle eğitilirler ve Yeniçeri ordusuna katılırlardı. Bu devşirme çocuklar arasından Osmanlı ordusunda ve yönetiminde üst düzeylere çıkanların sayısı az değildir.

Erkek çocuğun bu toplumda *erkek* olabilmesi için yetişkinlerin zorunlu *gördükleri* ve çocuğu *buna inandırmaya çalıştıkları, korkulmaması gerektiğini* sürekli *vurguladıkları* sünnet, çocuğun *zihninde* basit bir sünnet *etinin* kesilmesinden öte bir *şeydir*.

Ülkemizde sünnet olayını inceleyen ilginç araştırmalardan biri, 1960'lı yıllarda ABD'de eğitimini tamamladıktan sonra yurda dönerek Boğaziçi Üniversitesi'nde çalışmış olan psikolog Dr. *Gökçe Cansever*'indir (1965). Dr. *Cansever*, çocuklara sünnetten bir ay önce ve sünnetten üç gün sonra “Bir İnsan Resmi Çiz” testini uygulamış ve sünnet olayından sonra çocuğun insan resimlerinin sünnetten önce çizdiklerine göre anlamlı derecede küçüldüğünü saptamıştı. Bu araştırmaya göre sünnet olayının kısa süredeki etkisi ile çocuğun beden imgesi küçülmektedir, yani çocuk kendisini küçülmüş algılamaktadır. Uzun yıllar süren insan gelişimindeki sayısız değişkenleri göz önünde tutacak olursak kısa süreli özgül etkilerin ne denli kalıcı bir iz bıraktığını kestirmek güç, belki de olanaksızdır.

Sünnet geleneğinin en az 15 bin yıllık bir geçmişi olduğu sanılmaktadır (Hand, E.A., 1950). Avustralya ve Polinezya yerlilerinden Güney Amerika yerlilerine kadar çok değişik toplumlarda bu gelenek çeşitli biçimlerde uygulanmış ve uygulanmaktadır.

Sünnet yaşı toplumdan topluma değişmektedir. Afrika, Avustralya, Polinezya yerlilerinde ergenlik çağında, Yahudilerde doğumdan sonra ilk yedi günde, Müslümanlarda erken çocukluk yaşlarından ergenlik çağına dek uzanan herhangi bir yaşta olmaktadır. Kuranda yazılı zorunlu bir koşul olmamakla birlikte, İslam toplumlarında sünnet, Müslüman olmakla bağlantılı, kaçınılmayan güçlü bir gelenek olmuştur. Kız çocukların sünneti bazı Arap topluluklarında (Mısır'ın kimi bölgelerinde) hâlâ süregelmektedir. Türkiye toplunda kız sünneti bilinmemektedir.

Toplumun önemli bir geleneği, inancı olan ve çocukluk çağında geçirilen bu ameliyata karşı çocuk hekimleri, ruh sağlığı uzmanları ve ruhbilimciler son derece ilgisiz kalmışlardır. Son yıllarda daha çok üst-orta düzey sosyokültürel kesimde sünnet için ürologlara başvuru artmıştır.

Gelenekselleşmiş toplum kesimlerinde sünnet sırasındaki törenler, şenlikler, ödüller ve armağanlar erkek çocukta korkuyu azaltmakta hatta silebilmektedir. Toplumun bir üyesi, *erkek üyesi olabilmek* için sünnetin zorunlu olduğu *inancı ve duygusu* o denli güç kazanmaktadır ki sünnet olmamışlık *erkek olmamakla*, toplum dışı olmakla, eşanlam taşımaktadır. Böylece sünnetin önemli bir benlik ve kimlik gereksinimine dönüştüğü görülmektedir.

Benliğin Özerkliği Nedir?

Benlik (ego) deyince, somut bir beden bölgesi ya da yapısı anlaşılmamalıdır. Bu terim, bireyin *kendi varlığının* bilincinde olmayı ve birtakım özel ruhsal işlevleri içeren bir kavramdır.

Yunus Emre'nin *“bilim kendin bilmektir”*, *“bir ben vardır bende, benden içeru”* gibi dizelerindeki “ben” ve “kendi” kavramları çağdaş ruhbilimde benlik ve kendilik (self) terimleri ile tanımlanmakta, incelenmektedir.

Benlik, kendi varlığının bilincinde olmanın ötesinde birçok ruhsal işlevin de yüklendiği kavramsal bir yapıdır.

Bu kitapta *benlik* terimi hem *“ego”* hem de *“kendilik”* kavramlarını içine alan bir bağlamda kullanılmaktadır.

Benlik, kişinin dış ve iç dünyasının gereklerini, gerçeklerini tanımasını, bunlara göre davranmasını sağlayan yetilerin ve işlevlerin tümüdür.

İnsanın kendi varlığının dışında sürekli iletişim ve etkileşim içinde olduğu bir dış *dünyası*, dış çevresi vardır. İnsan, önce bu dış dünyanın doğal koşullarına, kışına, yazına, dağlarına, ovalarına, çöllerine, sularına, depremlerine, sellerine... uyum sağlamak zorundadır. İnsanın dış *dünyasında* sürekli etkileşim içinde olduğu insanlar, yani toplum vardır, Aile, geniş aile, komşular, mahalle, köy ya da kent, ülkenin ve bütün dünyanın insanları vardır. Günümüzün iletişim dünyasında kişi, yalnız ailesi, yakınları, köylüsü, kentlisi ile değil, bütün dünya insanları ile ister istemez iletişim içindedir.

Dış dünyada insanın kendisinin yarattığı bir *kültürel dünya* vardır.

Bir de insanın sürekli iletişim ve etkileşim içinde bulunduğu kendi iç *dünyası* vardır. Bu iç dünyada bedenden gelen uyarıların yanı sıra, çeşitli istekler, cinsel dürtüler, saldırganlık dürtüleri, geçmişe ilişkin anılar, çatışmalar, korkular, acılar, mutluluklar, mutsuzluklar, güvensizlikler, alışkanlıklar, geleceğe ilişkin erekler, düşler, kaygılar... bulunur.

İnsanın iç dünyasındaki yaşantılarının (dürtüler, anılar, çatışmalar, kin, nefret, sevgi, suçluluk...) bir kesimi bilinçdışıdır. Bir başka deyişle, kişi bunların bilinçli olarak ayırımında değildir. Örneğin, çocukluk çağında edinilmiş ve unutulmuş birtakım yaşam deneyimlerine bağlı duygular, anılar yıllar boyunca hiç farkına varmadan davranışlarımızı etkileyebilmektedir.

İnsan, evrimsel gelişim serüveninde, iç ve dış dünyaya uyum yetileri kazanmasını sağlayan, çok karmaşık işleyişi olan görkemli bir *beyin yapısı* kazanmıştır. Beynimiz sayesinde duyu organlarımıza çevreden ve bedenimizden gelen uyarıların *algılayıp değerlendiririz*. Yaşadığımız olayları belleğimizde saklar, yeri geldiğinde bunları *anımsarız*. Olup biten olaylar arasında *bağlar kurar, düşünür, mantık yürütürüz*. Hangi zaman diliminde, nerede olduğumuzu bilir ve anımsarız. Olayların nedenlerini ve olabilecek sonuçlarını düşünür, belirleriz. Kendi iç dünyamızda olup biten istekler, emeller, düşlemler ile dış dünyada olup bitenler arasında ayırım yaparız (gerçeği *değerlendirme yetisi*).

İnsanın yaşamında *duygular* ve *dürtüler* de en az bilişsel işlevler kadar ağırlık taşır. Açlık, susuzluk, cinsellik gibi dürtülerin yanı sıra sevgi, sevinç, sevgisizlik, korku, öfke, nefret, onurlanma gibi duygular, insanın kendisine ve çevresine uyum sağlayabilmesi için gerekli ruhsal yaşantılardır.

Bu duygulardan tümüyle yoksun olan, bir tür robotlaşmış insanın kendisine ve çevresine uyum sağlayabilmesi düşünülemez. Duyguların azalması, küntleşmesi, aşırılaşması, önemli ruhsal rahatsızlık belirtileri olabilir.

Özgüven Duygusu

Özerklik duygusu bilinçli ya da bilinçdışı nitelikte olabilir. Kuşkusuz kişi bu bağımlılık duygularını apaçık söylemez, ortaya sermez, ama dışa vuran davranışlarında belli olur. Örneğin, yetişkin bir kişi olduğu halde bağlanmış olduğu kişilerden yardım bekler, kendi başına karar veremez, bağımsız bir yaşam kuramaz; kendini koruyacak, kendine bakacak, yol gösterecek güçlü sandığı kişiler, varlıklar arar. Yetişkinlik çağında bile, ana-baba, ağa, amir, patron, devlet, en sonunda da Tanrı onun güvenceleri olur. Çünkü kendi varlığı, kendi benliği güvenilecek, değer verilecek nitelik kazanamamıştır.

Bireyin özgüven duygusu başka kişilerden, çevreden, doğadan tam soyutlanmış olamaz.

Özerklik ve bağımsızlık kavramları sıklıkla eşanlamda kullanılıyor. Gerçekten de bu iki kavramın birbirine yakın oldukları söylenebilirse de arada önemli bir farkın olduğunu göstermeye çalışacağım.

Siyaset biliminde kullanılan anlamı ile ayırım yapmanın güç olmadığı görünmektedir. Bağımsız bir devlet, kendi içinde sınırları belli olan kendi kendini yönetmesini, korumasını ve gelişmesini başaran bir devlettir. Bir ülke bağımsızlığını kazanabilir, fakat kendi kendini özerk biçimde yönetemezse bu bağımsızlığı kolayca yitirebilir. Bireysel düzeyde bakacak olursak, özerklik duygusunun daha çok bir içsel yapı, bir temel duygu olduğu anlaşılır. Bireyin kendi içinde kendi kararını verebilmesi, kendi seçimlerini yapabilmesi ancak temelde bir özerklik duygusunun varlığı ile olasıdır. Genel olarak gençlik, yetişkinlik çağında anne babamıza, kardeşlerimize sevgi bağı ile bağlı kalırız ve bu bağı sürdürmek bir sorun olmaz. Bu bağlılık, bizim kendi kararlarımızı vermeyi, kendi yaşamımızı sürdürmeyi, düşüncelerimizde özgür olmayı engellemez. Bağlarımız olur, ama bu bağlar bağımsızlığımızı etkilemez. Ancak bu bağlar bağımlılık derecesinde olduğunda, yani kişi ana babanın ya da kardeşin yönetiminde kaldığı, onlardan ayrılamadığı oranda, özerk benlik duygusunun gelişmemiş olduğu söylenebilir.

“Biat” Eden Kul Benlik

Özerk benliğin karşıtı **kul benliktir**. “Biat” toplumundaki yaygın ve baskın kişiliğin temel yapısı kul benlik özelliklerini taşır.

Kul benlik, özgür düşünemeyen, sorgulamayan, kendi istencini (iradesini) kullanamayan, seçim yapamayan, içinde bulunduğu durumu başkalarının etkisi altında kalmadan değerlendiremeye düşüncelerine, buyruklarına eleştirel bir görüş oluş oluşturmamayan ve yetkeci (otoriter) yönetimlere kolay boyun eğen kişilere özgü olan benlik durumudur.

Özerk benlikte olduğu gibi kul benliğin özellikleri de kişilerde değişik derecelerde bulunabilir.

Bütün kişiliğe büyük oranda egemen olan kul benlik durumlarına ilişkin örnekler ileride **“Bağnazlık, Yazgıcılık ve Kul Benlik”** başlığı altında ele alınacaktır.

Özgür Düşünebilme ve Düşünce Özgürlüğü

Özgür düşünebilme, kişide özerk benlik duygusu ile birlikte kazanılabilecek bir yetidir.

Özerk kimlik kazanma, özgür düşünebilme, kendini özgürce anlatabilme, özgür davranabilme gereksinimi, insanın evrimsel-kalıtımsal yapısında bulunmaktadır. İnsanın doğuştan kazanılmış birçok yetisi, ancak uygun aile ve toplum ortamlarında uygun etkileşimlerle beklenen düzeye erişebilmektedir. Çocuk beyninin özgürlük ve uyaranlarla beslendiğini kavrayan uygun aile ve eğitici toplum ortamı bulunmadığında bu yetiler cılız kalır, tümünden sönebilir. Bu yaş döneminde toplumumuzda çocukların aile içinde, okulda, toplumda özerk benlik duygusunun ve özgür düşünebilme yetisinin nasıl köretilmekte olduğu, ilgili bölümde açıklanmıştır.

Özetle ***ülkemizde çocuklar çoğunlukla soru sormadan, düşünmeden öğrenen, anlamadan inanan kişiler olarak yetişmektedirler.***

Böyle bir ortamda özerk benlik duygusunun, özgür düşünmenin toplumsal değer olarak yerleşmesini, köklü kişilik özelliği olmasını bekleyebilir miyiz? Kendini özerk, bağımsız olarak algılamayan, özgürce düşünemeyen bireylerin çoğunlukta olduğu bir toplumda özerk, bağımsız kimlik duygusu, düşünce özgürlüğü gibi kavramlar geniş toplum katmanlarında bilinçli bir değer kazanamıyor. Bunun sonucu olarak da düşünce ve anlatım özgürlüğünü kısıtlayan yasalara ve bu yasaları çıkaran otokratik iktidarlara karşı toplumsal direniş ya hiç olmamakta ya da cılız kalmaktadır. Bunun gibi, özerk benlik duygusunun gelişimini, özgür düşünebilmeyi kısıtlayan inançlar ve gelenekler de kuşaktan kuşağa olduğu gibi aktarılmaktadır. Bu yüzden özgür, akılcı düşünce yerine inanca dayalı toplumsal ve politik akımlar daha baskın gelmekte, düşünce özgürlüğüne sözde değer veriyor görünen, fakat inanmayan politikacılar çoğunluğa egemen olabilmektedir. İşte “*biat toplumu*” budur.

Düşünce Özgürlüğü ve Şizofreni

Şizofreni hastalığı olan bir hasta kendi güvensizliğini, ailesi içindeki, insanlar arasındaki çaresizliğini, içinden çıkılmazlığını yenebilmek, ruhsal güçsüzlüğünü giderebilmek

için çok genç yaşta kendine özgü bir tür düşünce özgürlüğü kavramını bulmuş, geliştirmiş, benimsemiştir.

şizofreni, ağır bir ruh hastalığıdır ve çağımızda gelişmiş, azgelişmiş btnlkelerde sık görülen ruhsal bozukluklardan biridir. Bu hastalıkta kişi, kendine ve dış dünyaya, insanlara güvenini yitirmiştir. Ona göre insanlarla ilişki kurmak tehlikeli, ürkütücüdür. Bu nedenle ilişki kurmaktan kaçınır, içine kapanır, kendine özgü bir i dünya yaratır. Sık olarak da insanlarla iletişim kurmayabilir; günlerce, aylarca fazla bir şey konuşmayabilir. Düşünür, duyar, algılar; ama bunları kimseye iletmeyebilir. Ona göre bir düşünceyi, duyguyu iletmek demek ilişki kurmak demektir.

Bu da kimi hasta için tehlikelidir. şizofreni hastaları ilişki kurmaktan, insanlara yakınlaşmaktan korkabilir, kaçınabilir. Kimi şizofreni hastası düşüncelerini somutlaştırır; kendi düşünceleri ile konuşmaya başlar, kendi kafasındaki düşünceyi gerçek ses olarak işitir, kendi kafasındaki imgeyi gerçek görüntü olarak görür; bu seslerle, bu imgelerle ilişki kurar. Böyle, kendi iç dünyasında, kendi düşüncelerinde varoluş biçimi şizofrenik düşüncenin önemli özelliklerinden biridir. şizofreni hastası, bu i dünyasını anlatmaya çalıştığı zaman, dinleyenler ya da gözlemleyenler bunu anlayamazlar, saçma görebilirler. Oysa o kendi düşüncesi içinde bir özgürlük bulmuş, fakat gerçek dünyadan uzaklaşmıştır. Bu da özgürlüğün temelden yitirilişi, insanın kendi iç dünyasına saplanıp kalışıdır.

Sözle, yazıyla ya da devinimle anlatım olanağı bulamayan, dışa vurulmayan düşüncenin, insanoğlu için hiçbir yararı olmadığı gibi, ruh sağlığı yönünden çok önemli sakıncaları olduğunu biliyoruz.

İnsan, duygularını, düşüncelerini ie attıkça, ite saklamaya zorlandıkça-ki bu zorlama kendisinden ya da dışarıdan gelen baskılarla olabilir-bu düşünceler, duygular çeşitli normal ya da anormal biçimlerde anlatım, boşalım yolları bulmaya çalışabilirler. Bu nedenle ortaya bunalım belirtileri çıkabilir. Bunlar ruhsal, bedensel hastalıklar olabilir. Örneğin, ruhsal bozukluklar, yüksek kan basıncı, mide ülseri, astım, baş ağrıları ve daha birçok psikosomatik diye bilinen hastalık bunlar arasındadır.

Öfkesini, kinini hep içinde saklayan kişi ağır çaresizlik ve bunalım içinde öfkesini, kinini kendisine yöneltebilir, kendini öldürebilir. zkıyımların (intiharların) kaynağında sıklıkla böyle bir düzeneğin işlediği görülür. Birden patlayan denetimsiz, saldırgan davranışlar, başkaldırmalar, aşırı tutumlar en çok düşünce ve duyguların bastırılması, birikmesi sonucu ortaya çıkarlar.

şizofrenide ise doğuştan ve çevreden gelen etkenlere bağlı olarak kişi, insanlara güvenmemeyi, içindeki düşünceleri, duyguları kendisine saklamayı, içine kapanmayı öğrenir.

Böyle içe kapanmanın doyumsuzluğunu, bunalımını azaltabilmek için de kendine özgü bir düşünce ve davranış biçimi geliştirir. Şizofreni kuşkusuz bir beyin hastalığıdır. Şizofreni hastalığı olan kişilerde dürtülerini, duygu ve düşüncelerini, çevreden gelen uyaranları doğru değerlendirebilen bütünleşmiş bir benlik yapısı oluşmadığı için bu hastalar algılarını, duygularını, düşüncelerinin akışını ve içeriğini denetlemede, derleyip toparlamada büyük güçlük çekerler.

Düşünce Özgürlüğünün Yitimi

“İnsan kendi kafasındaki düşüncesinde özgürdür, fakat bu düşüncelerini dışavurduğu anda özgürlüğü sınırlanır” görüşü düşüncenin kişilerarası ilişkiler yönünden ele alınması zorunluluğunu açıkça göstermektedir. Şu veya bu biçimde dışavurulmayan düşünceleri tanımaya, onları değerlendirmeye, onlara dünyaya, gerçekler dünyasına uyum sağlayabilmesi olanaksızdır. Bir düşünce **doğru** ya da yanlış, iyi ya da kötü, insan kafasından dışarı çıkmadıkça buna düşünce, fikir demek anlamsızdır. Çünkü bunu hiçbir zaman tanımamıza, anlamamıza olanak yoktur.

Düşüncesini kendi içinde saklayan kişi çevresiyle, dış dünyayla, insanlarla ilişki kuramayacaktır. Düşünceyi kafadan dışarı çıkarabilme sınırlı olduğu oranda ilişkileri de sınırlı olacaktır, içine kapanık kalacaktır.

Kuşkusuz, her türden düşünce dışı vurulamayabilir. Kişinin gerçeğe uyum sağlayan benliği, onu yasaklayan üstbenliği ve çeşitli çevresel koşullar bunu engelleyebilir. Ama kişinin neyin gizli, neyin açık tutulacağını öğrenebilmesi için gene de düşüncelerin anlatımı gerekecektir. ***Kafada saklanan bir düşünceyi anlama olanağımız yoksa, o düşünce, kişilerarası ilişkiler ve toplumsal yaşayış bakımından yok demektir. Yok olan düşünceye özgürlük tanımak ancak düşünemeyen kafaların ürünü olabilir.***

Genelde özgür düşünceye dayalı eleştirileri kaldıramayan, düşünceye yasak getiren yönetimler, kişilere ***“bizim gibi düşünmek zorundasınız, düşünceleriniz bizim politikalarımıza ters düşemez”*** demiş olmaktadırlar. Bu da kul *benlik yanı* ağır basan kişilerin çoğunlukta olduğu toplumlarda önemli bir sorun olmayabilir. Böyle toplumlarda kişiler zaten kendileri için düşünen, kendileri için karar veren bir yetkeyi (otorite) kabullenmeye hazırdırlar. Daha doğrusu böyle bir yetkenin buyruklarına gereksinim duyarlar.

On beş-yirmi yıldır giderek artan biçimde sık sözü edilen *“biat kültürü”* bu tanımladığım kul benlikli bireylerin çoğunlukta olduğu toplum için söylenmektedir. *“Biat*

kültürünün” yaygın, baskın olduğu toplumlarda özerk benlik duygusu, düşünce özgürlüğü gibi kavramlara yer yoktur.

Özerk benlik gelişimini ve düşünce özgürlüğünü kısıtlayan; kişiyi, toplumun, devletin bir otomatı, bir robotu durumuna getirmeye çalışan yönetimler genel olarak din egemenliğine ya da katı, bağnaz ideolojilere dayalı devlet düzenlerinde görülür.

Çocuklar Dünyaya Bakmayı Analarından Öğrenir

En az otuz yıldır Türkiye’de önemli bir siyasal etkinlik kazanmış olan türban ya da kadının örtünmesi (tesettür) sorunu, bu toplumda kadın erkek eşitsizliğini en belirgin biçimde simgeleştiren bir konudur. Son yıllarda biraz yatışmış gibi görünse de türban konusunun toplumda bu denli ağırlık kazanması, derinde kadına ve erkeğe bilinçli ya da bilinçdışı yaygın bir bakışın, bir tutumun süregeldiğini gösteriyor. Daha çok erkek politikacıların sürdürdüğü bu bakışın demokrasi, özgürlük, insan hakları gibi söylemlerle üstü örtülmeye çalışılıyor. Bir başka deyişle, türbanın somut yapısı kadınları örtmek için kullanılırken, türbanın simgeleşmiş anlamı da erkeklerin kadına bakışını ve tutumunu ele vermektedir.

Örtünmenin kadın için bir özgür seçim, bir insan hakkı olduğu savunularak yaygın bir siyasal söylem yürütölmüştür ve yürütölmektedir. Özünde erkek egemenliğini sürdürme ereğini taşıyan bu siyasal söylemin yaygınlaşması ile örtünme konusunun gerçek psikolojik anlamı örtölü kalmaktadır. Bu yüzden, bu söylemin altında erkeğı ve kadını ile nasıl bir temel insan anlayışının yattığı konusu yeterince incelenemiyor.

Kadının örtünme gereksinimi ya da buna zorlanması dinsel amca bağılı olsa bile, örtünmeyi zorunlu kılan bu inancın altında yatan bilinçdışı tinsel süreçleri tanımaya çalışmakta yarar görüyorum. Bunları tanıyabilirsek, bu toplumsal ortamda genel olarak insana bakışın temel niteliğini bir oranda anlayabiliriz.

Çocukluktan başlayarak insan geliştikçe, olgunlaştıkça, eğitimle toplumsallaştıkça hem çevrenin hem iç dürtülerinin baskılarına karşı birtakım denetleyici güçler kazanır. Bilim ve teknoloji yoluyla doğal çevrenin yıkıcı güçlerinden az ya da çok etkilenmemeyi başarır; toplumsal çevrenin baskılayıcı güçleri ile mücadele eder, özgürlüğünü, özerkliğini korumaya çalışır.

İnsanoğlu, havanlardan farklı olarak, cinsel dürtülerini ertelemeyi, eğitmeyi, uygun zaman, uygun yer, uygun eşle doyurmayı öğrenebilmektedir. Bir başka deyişle gelişmiş insan, cinsel dürtülerinin kölesi değildir; cinsel ya da cinsel olmayan dürtülerini denetim altında tutabilir. İnsandaki bu gelişme ve değişme gücü, onun evrimsel-kalıtsal yapısında

bulunmaktadır. Kendini ve çevreyi değiştirerek özerk biçimde uyum sağlayabilme yetisi insana özgüdür. İşte bu nedenledir ki kadın erkek eşitliği, çağımızda bireysel ve toplumsal uygarlığın temel koşullarından biri olmuştur. İnsanın bedensel ve ruhsal yapısındaki bu gelişmeler gerçekleşemeseydi ne kadının özgürlüğü, eşitliği, hakları söz konusu olabilir; ne sahne, müzik, resim, yontu, yazın sanatları, ne de bilim ve teknoloji gelişebilirdi.

Kadının Yalnız Cinsel Nesne Olarak Görülmesi

“Eğer konu cinsel dürtülerle bağlantılı ise erkek neden örtünmüyor?” sorusu akla gelmelidir.

Türbanın kadını cinsellikten koruyan zorunlu bir örtü olarak görülmesi, kadının sürekli olarak cinsel nesne konumunda tutulması anlamına gelmektedir.

Yüzeysel bir bakışla, kadının kendi isteğiyle örtünmesi gerçekten bir özgürlük, bir insan hakları konusu gibi görülebilir. Ancak örtünmenin altında yatan insan anlayışını, kadına bakışın niteliğini düşünecek olursak durum değişir. Kadını bir yandan kendi erkekliğinin güvencesi olarak algılayan, bir yandan onu aşağı gören erkek, kadını örterek ya da yasaklayarak namus korumacılık gibi görevleri de üstlenince erkek egemenliği düzeni sürmektedir. Böyle bir düzeni kadının kendi özgür istenci ile kabul etmesi, özgür ve özerk kişilik değerlerini pek tanımayan geleneksel toplumlarda doğal karşılanabilir.

Ancak çağımızda dünyanın pek çok ülkesinde laiklik akımının ve kadın erkek eşitliğine değer veren tutum ve davranışların güç kazanması yaygınlaşmaktadır. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde şeriatçı İslam toplumlarında bile (örneğin İran, Suudi Arabistan) kadınların eşitlik ve özgürlük savaşmaları, o ülkelerdeki baskıcı rejimleri zorlayabilmektedir.

Erkek Egemen Toplumda Erkekte Özgüven Eksikliği

Toplumumuzda namus ve töre cinayetlerinin, kadını aşağılayan davranışların ve tutumların büyük çoğunluğunun kadına yüklenen ve onu örtünmeye zorlayan anlayışla sıkıca bağlantılı olduğu yadsınabilir mi? Bu noktada kadına karşı erkeğin kuşkucu, güvenmeyen, paranoyak ve kıskanç tutumu açıkça belli olmaktadır. Bu duyguların ve tutumların altında *erkeğin kendi erkekliğine güvensizliği* yatmaktadır. Erkeğin, özellikle cinsel açıdan kendine güven duyabilmesi için kadın üzerinde kesin egemenlik kurması ve başka erkeklerin bakışlarından kadını uzak tutabilmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle erkek, eşini yeterince

korumadığı, yani bakışlara karşı onu örtmediği sürece eşine karşı güvensiz bir konumdadır. Bu özgüven eksikliği kadına karşı güvensizliğe dönüşmektedir. Yani, eşi aldatabilir, aldatılabilir. Erkek, kadını kendi egemenliği altında tutarak ve onu örtterek özgüven eksikliğine bağlı kıskançlık duygusuna karşı kendini bir oranda korumuş oluyor.

Bu görüşümü şöyle de vurgulamak isterim: Kadına güven duymayan, onu güçsüz, aşağı gören, onu sürekli denetim ve koruma altında tutmaya çalışan ve kendi dürtüselliğinin sorumluluğunu da kadına yükleyen **erkeğin temel sorunu, özgüven eksikliğidir.**

Özgüven duygusundaki eksikliğin en önemli göstergesi erkeğin kendi erkeklik duygusunu kadın üzerindeki egemenliğine bağlamış olmasıdır. Yani, **‘ben ancak kadın üzerinde egemenlik kurabiliyorsam, güçlü bir erkek olabilirim.’**

Özgüven duygusunun kadın üzerindeki egemenliğine bağlı oluşu, onun (yani erkeğin) özerk bir birey olarak özgüven duygusu kazanmasına engel olmaktadır.

“Muhafazakârlaşan” Toplum

Son yıllarda sosyal bilimciler toplumun “*muhafazakarlaştığını*” bildiriyorlar, “*Muhafazakarlaşma*”, yani geleneklere, alışılmış yaşamın düşünme ve duygu biçimlerine, yaygın inancına tutunmayı sürdürme gibi toplumsal süreçler, kadın erkek eşitsizliğini ve erkek egemenliğini beslemektedir. Öte yandan, Cumhuriyetin görece laik düzenini benimsemiş önemli bir toplum kesimi ise muhafazakarlığa karşı direnmektedir. Bu direniş yüzünden erkeğin kadın üzerindeki mutlak egemenliğinin sorgulanması, zayıflaması kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum, erkeğin kırılğan erkeklik duygusunu tehdit etmekte, bu da bir kısır döngü içinde muhafazakarlaşma eğilimini artırmaktadır.

Bu noktada, *erkeğin kadına saldırganlığının altında özgüven eksikliğinden doğan kırılğan erkeklik duygusunun yattığını* ileri sürüyorum. Özgüveni olan, kadına değer veren, kadın erkek eşitliğini benimsemiş bir erkeğin kadın üzerinde şu ya da bu biçimde egemenlik kurma gereksinimi olmaz.

Bu, ancak erkeklik duygusu kadının teslimiyetine bağlı, özgüveni düşük erkeğin duyabileceği bir gereksinim olabilir.

Şunu da açıkça belirtmek gerekir ki laik toplum düzenini az çok benimsemiş kesimlerde de görece daha az bile olsa, kadın erkek eşitsizliğinin süregeldiği; bağımsızlaşmak, özgürleşmek isteyen kadına değişik derecelerde karşı oluş, hatta onlara acımasızca saldırgan tutumlar görülebilmektedir.

Erkeği kadına karşı duyarsız kılan, eşduyumdan (empati) yoksun erkek egemenliğinin ağır bedelini kadınlar ruhsal, bedensel sağlıklarını harcayarak; onların çocukları da yetilerini, yeteneklerini geliştiremeyerek ödemektedirler.

Kadına eşitlik haklarını tanımayan, kadın erkek eşitsizliğini sürekli besleyen toplumlarda, kadının bilisiz (cahil), sönük, özgüvenden yoksun olması, erkeğe aşırı bağımlı kalması kaçınılmazdır. Bu durum, yani kadının erkeğe aşırı bağımlı oluşu, hem kadınların ruhsal ve bedensel sağlıklarını, hem onların çocuklarında kişilik gelişmesi bakımından çok olumsuz etkiler yapmaktadır. Eğitim düzeyi düşük, özgüvenden yoksun, özerk ve özgür düşünemeyen annelerin yetiştirdikleri çocukların dünyayı tanıma, olayları değerlendirebilme, özgürce düşünebilme, özgüven ve özerklik duyguları bakımından genelde eksik kaldıkları görülür.

Bu bilgilere dayanarak şunu kesin söyleyebiliriz: Bu yaşlardaki (3-6) **çocuğun biricik öğretmeni annesidir. Bu yaşlardaki çocuğun dünyaya açılan ilk penceresi annesidir.**

Toplumumuzun büyük kesiminde bu biricik öğretmenin, yani annenin eğitim düzeyi ve yaşam biçimi ne durumdadır? 21. yüzyılın ilk on beş yılında giderek '*muhafazakarlaşan*' ülkemizde kız çocukların en az yüzde ellisi ilköğretimden sonra öğrenimi bırakmak zorunda kalmaktadır. Çocuklarını yeterince uyaracak, onların sorularını sağlıklı bilgilerle yanıtlayabilecek, dünyayı tanımaya başlamalarına destek olabilecek donanımı anne olacak kızlarımıza sağlayabiliyor muyuz? Gelecek kuşakların yetiştirilmesinde önce ailesi sonra okullar sorumludur.

İnsanların birbirinden bekleyebileceği en yalın, en insancıl, en başta gelen duygu ne olabilir? İki insan karşı karşıya ya da yan yana geldiğinde birbirlerinden bekleyebilecekleri en önde gelen, en temel beklenti **karşılıklı saygıdan** başka ne olabilir? Saygı olmadan hiçbir olumlu ilişki gelişemez.

Empati karşılığında, Türkçede daha iyi bir karşılık önerilinceye dek, **eşduyum** sözcüğünü kullanacağım.

Yalın bir dille **eşduyum** kendini bir başkasının yerine koymak olarak tanımlanırsa da bu tanım yetersizdir. **Eşduyum**, kişinin kendisini bir başkasının yerine koyarak, o durumda bu başka kişinin neler duyabileceğini, düşünebileceğini, nasıl davranabileceğini anlamaya çalışma sürecidir. Dikkat edilirse bu, yalnızca ötekin ve kendisinin içine yönelik bir bakış değildir.

Eşduyum yapan kişinin, kendi benliğinden **kısa bir süre** için ayrılması, başka bir kişinin benliğine doğru uzanması; öteki kişinin yaşantısını kendi algıladığı biçimde kendi içine aktararak kendisinin yaşantısı gibi yapması, bir bakıma geçici bir süre onun gibi olması vardır. Kişi, aynı anda kendi varlığının, kimliğinin bilincinde iken öteki kişinin yaşantısını anlamaya çalışmaktadır. Burada geçici *bir* özdeşim ya da kimilerine göre bir özdeşim denemesi söz konusudur.

Eşduyum yapabilme, kişinin bir yandan bir başka insanı benimsemesi, onunla kısa süreli özdeşim yapabilmesi, yani o insan gibi olabilmesi, bir yandan da kişinin kendi kimliğini koruyabilmesi, öteki kişinin benliği ile kendi benliği arasındaki ayrımın bilincinde kalmasıdır.

Öteki kişinin acısını, gözyaşını, öfkesini, çaresizlik duygusunu saçma ve yersiz bulan kişi eşduyum yapamıyor demektir. Bu gözyaşının, öfkenin, çaresizlik duygusunun ne anlama geldiğini, nasıl ve neden ortaya çıktığını ancak eşduyumla anlayabiliriz.

Eşler, sevgiler, dostluklar arasındaki sürtüşmelerde, çatışmalarda eşduyumla yaklaşım genellikle çatışmanın yatışmasına, sevginin, dostluğun pekişmesine götürür.

Ağır benmerkezci, özsevic (narsisist) kişiler eşduyum yapamazlar. Bu kişiler ötekinin duygularını, gereksinimlerini anlayamazlar. Öteki kişilerin yerine kendilerini koyamadıkları için nasıl ve neden etkilendiklerini değerlendiremezler. Bu kişiler, ilişkilerinde tek yanlı bir egemenlik kuramadıkları için ilişkileri çatışmalı olarak sürüp gider.

Ruhçözümleme kuramına “kendilik (self) psikolojisi” açısından önemli katkı yapmış olan Heinz Kohut, eşduyumunu ***“psikanalitik izlem yapmanın en önemli ve temel ögesi”, “bir başkasının deneyimlerini nesnel olarak anlayabilmek için bir bilgi toplama aracı”*** olarak görür.

Bir görüşe, bir inanca, bir ülküye ya da bir geleneğe bağnazca bağlanmış; bu görüşün, inancın, ülkünün, geleneğin öncülerine kul olmuş kişilerin acımasızca insan öldürmelerini, insanları diri iri yakmalarını (Sivas Madımak olaylarında olduğu gibi) başka nasıl açıklayabiliriz? Özgürlüğü, adaleti, insan haklarını hiçe sayan diktatörlere “biat” eden, onlara sürekli oy veren geniş halk topluluklarının en büyük eksikliği kendilerinden farklı düşünenleri tanımaya, anlamaya karşı yetersiz kalmaları, yani eşduyum yetisinden yoksun olmalarıdır.

Eşduyum (Empati) Yetisinin Gelişimi

Eşduyum yetisinin evrimsel doğası olduğu genellikle kabul edilir. Hayvanlarda tehlike durumlarının özel işaretlerle birbirlerine iltimesi, hayvanların güç durumlarda dayanışma göstermeleri, sürüler, kümeler oluşturma eğilimleri, birbirlerine öykünebilmeleri, duygusal iletişime girmeleri, hayvanlarda eşduyum yetisinin bulunduğuna ilişkin davranış türleri olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu yeti, ayrılmış, gelişmiş bir duygusal tepki olmaktan çok, tehlike karşısında korunmacı, yaşamı sürdürücü duyguları ve iletişimleri başlatan bir tetikleme düzeneği olarak da tanımlanabilir. Bunun yanı sıra *eşduyum*, bireylerin, özellikle anne ve çocuğunun birbirine bağlanmasında önemli bir etkidir. Anne-çocuk arasındaki bağlanma ile çocuk korunur, bakılır, sevilir. Bu bağlamda eşduyum ile bağlanma evrimsel anlamda kuşakların sağkalımını sürdürücü bir işlev görmektedir.

Eşduyumun insanlar arasındaki bağlanmayı, yakınlaşmayı, birlikteliği destekleyici işlevleri yanı sıra, *hümanist etik duyguların da* kökenini sağladığı ileri sürülmüştür.

Dinlerin, hak, hukuk anlayışının kaynağında bulunan ***‘kendine yapılmasını istemediğini sen de başkalarına yapma’*** söylemi insanın evrimsel doğasındaki eşduyumsal sürece bağlanabilir.

Araştırmalar çocukta yaklaşık bir yaşında başlayarak, bir başka kişinin acısını sezme davranışlarının görülebildiğini tanımlamışlar ve ikinci yaşın ortalarından sonra da bu sezinin daha belirgin olduğunu, bunun yanı sıra çocukta öteki çocuğa yardım etme eğilimlerinin de ortaya çıkabildiğini göstermişlerdir. Bu yetinin gücü, çocuğun doğal yapısına ve anne-çocuk ilişkisindeki niteliğe bağlı olarak, çocuktan çocuğa değişebilmektedir.

Bağnazlık, Yazgıcılık ve Kul Benlik

Kul benliğin en önemli noktası: Olaylara eleştirel gözle bakarak özgürce sorular sormak, tartışmak ve araştırmak eğiliminin olmaması; özgür seçim yapamamak, bağımsızca karar verememek, kendi benliğini geliştirmek için bir ereğin bulunmaması; okumaya, yeni şeyler öğrenmeye, bilime ve sanata ilgi azlığı, yetkeye bağımlılıktır...

Bu belirtilerin çoğu, genel kültürel düzeyin ve normların dışına fazla çıkmadığı için, azgelişmiş bir toplumda genellikle göze batmayan davranış örüntüleridir. Böyle olsa da bu özellikler “biat” toplumunu oluşturan kul benliğin temel belirtileridir. Kul benliğin daha açık, göze batan, zaman zaman da tehlikeli olabilen aşırı örneklerini şu durumlarda görebiliriz:

Bağnazlık (*ırkçılık, aşırı dincilik, aşırı ulusçuluk, dogmatik inançlar, dogmatik ideolojiler...*)

Yazgıcılık (*kadercilik, yıkımolaylar (afetler) karşısında “takdiri ilahi” düşüncesinin baskın oluşu*)

Yetkeye kulluk (*iktidara, tarikat şeyhine, ağaya, kocaya...*)

Başka türlü kulluklar (*paraya kulluk, kumara kulluk, kişinin özerk benliğini yok eden ruhsal bozukluklar, madde bağımlılıkları...*)

Bağnazlık

2016'nın Ekim ayında, bu ülkenin bir milli eğitim müdür yardımcısı **“bir kadın evinden süslenip çıkıp evine dönene kadar kaç erkeğin şehvetini tahrik etmişse o kadar erkekle zina yapmış gibidir”** diyebiliyor.

Bu sözleri yüzünden bu kişi herhangi bir soruşturma ile karşılaşmıyor, hatta yardımcılıktan müdürlüğe yükseltiliyor! (Hürriyet gazetesi, 12 Ekim 2016, Mehmet Yılmaz'ın köşe yazısından)

Ülkemizin siyasal, kültürel ortamında en güncel sorunlardan biri olan **bağnazlık (taassup, fanatizm)** ruhsalimsel açıdan yeterince incelenmemiştir. Türkçe Sözlük'te **Bağnaz Kimse** şöyle tanımlanmaktadır: **“Bir düşünceye, bir inanışa aşın ölçüde bağlanıp ondan başka bir düşünce ve inanışa karşı olan.”** Kanımca, bu tanımdaki “aşırılık ve başkalarının düşüncelerine karşı olma” bağnazlığın kavramsal içeriğini yeterince açıklamıyor. Aslında, bağnaz kişi, kendi düşüncesi, görüşü, inancı ile rahat değildir, başkaları ile sürekli savaşım (mücadele) içindedir. Bir örnekle açıklayalım:

Bağnaz olmayan bir dindar, eski bir deyişle “mütedeyyin” bir insan, kendi inancı ve ibadeti ile huzur içindedir. Başkalarının değişik inançları ya da inanmamaları onu tedirgin etmez. Böyle bir insanın içinde başkalarının inancı ile bir savaşım yoktur. Bu kişi kendi inancı ile barışıktır.

Bağnaz dindar ise kendi inancı, kendi kimliği ile ve başka insanlarla barışık değildir, dindar olmayan ya da inancını esnek kurallarla uygulayan kişilere karşı acımasız kin, düşmanlık duyguları içindedir. Kendisini katı din kuralları içinde tuttuğu gibi başkalarının da öyle olması için korku, dehşet verici sözler, yazılar, suçlamalar ile sürekli bir kin ve nefret sergiler.

Bağnazlığın en yaygın, en tehlikeli türleri: *İrkçilik, dincilik, aşırı ahlakçılık, bir siyasal ideolojiye, bir siyasal yetkeye, örneğin iktidara aşırı bağlılık durumlarıdır.* Tarih boyunca, kişisel ya da toplumsal bağnazlığın en yaygın olarak dincilik, *ırkçılık, ahlakçılık* alanlarında

etkin olduğu görülür. Bağnaz dinci, kendisi gibi inanmayanları düşman sayar, onların inanışlarının, yaşam biçimlerinin değıştirilmesi, değıştirilemezse yok edilmeleri gerektiğini savunur. Uygun ortamı da bulunca kişi olarak ya da bağnaz bir toplulukla birlikte ağır derecede saldırgan olabilir. Tarihte din bağnazlığı yüzünden sayısız savaşlar olmuş, çok kan dökölmüştür. Bağnaz ırkçı ayrı ırktan olanlara karşı önyargılı duygular besler, düşmanca girişimleri olur. Bağnaz ırkçılık tarih boyunca birçok toplumda görölmüşse de en belirgin ve yıkıcı biçimleri, Batı'nın uygar diye bilinen ölkelerinin sömürgeleştirme savaşlarında görölmüştür. Bu savaşlarda Kuzey ve Güney Amerika'da, Afrika'da, Avustralya'da birçok insan soyu yok edilmiştir.

Bağnaz ırkçılığın dehşet verici temsilcisi olarak 20 yüzyılın ortasında Yahudilere soykırım yapan ve bir dünya savaşı ile bütün dünyayı ateşe veren Hitler gösterilir.

Bağnazlık ve Benliğin Özerkliği

İnandığımız şeylerin doğruluğu, yanlışlığı konusunda soru sormak, gerçeği aramak, başka tür inançlar üzerinde inceleme, araştırma yapmak, ancak özgür, özerk düşünebilen insanların işi olabilir.

Bağnaz insan bir inanışa, bir ölköye bağlı iken onun yaşantısındaki olaylar üzerinde özerk düşünme, eleştirme, soru sorma, tartışma yoktur. Burada, kişinin özerkliğini yitirmesi, kendisini bir köle gibi bir inanışa, ölköye, kişiye, kuruluşa teslim etmesi söz konusudur.

Özerk kişiliği olan insan değışik düşünceleri, inanışları inceleyebilir, sorgulayabilir, eleştirebilir, seçim yapabilir.

Bağnaz kişide ise kişilik böyle bir seçimi yapabilecek düzeyde gelişmemiştir. Bağnaz kişi ne kendisinin ne de başka kişilerin duygularını, düşüncelerini, inanışlarını eleştirel bakışla inceleyebilir. Başkalarına eşduyum (empati) yapamaz. Kendisine çocukluğunda, ilk gençlik yıllarında aşılanan düşünceye ya da inanışa kul olmuştur.

Yalnızca özerklik duygusunun yitimi bağnazlık için yeterli değildir. Özerkliğini yitirmiş kişiye katı bir inancın, düşmanlık duygusunun da aşılanmış olması gerekir. Özerkliğini yitirmiş olan kişinin bir yetkenin (otoritenin), bir ölkünün, bir inancın boyunduruğu altına girmesi onun bir savaşçı olmasını gerektirmez. Oysa bağnaz kişi karşı olduğu görüşe, ırka, dine düşmandır, savaş açmıştır. Bağnaz kişilerin, yetkenin istediği doğrultuda ağır saldırgan davranışlara, acımasız eylemlere kolayca süröklenebilmelerinin nedeni kişiliklerinde özerklik duygusundan yoksun ve aşırı düşmanlık duyguları ile dolmuş olmalarıdır.

Bağnaz kişinin asıl savaşı, kendi içindeki bilinçdışı, kabul edilemeyen eğilimlerle, dürtüleridir. Bu dürtüler kişinin bilinçdışında canlı ve etkindirler. Bu yüzden onları bastırmak ve yadsımak zorunluluğu vardır.

Kendi düşünceleri, inanışları ile bir türlü rahat edemeyip ayrı türden düşünceye, inanışa savaş açan bağnaz kişi, kendi içindeki bilinçdışı dürtülerine karşı kendini savunmaktadır.

Kadına bakmayı, elini sıkmayı, kadının türküler söylemesini, kahkaha atmasını, kadın teninin görünmesini yasaklayan ve kadının örtünmesini buyuran bir inanışa göre, erkek ve kadın özünde baştan çıkarıcıdır. Bu yüzden de onları engellemek, onları korumak gerekir. Böyle bir korumaya, korunmaya gereksinim olduğunda, kadına ve erkeğe bakışın, temeldeki insan anlayışının bilinçli ya da bilinçdışı anlamı ortaya çıkıyor. Kadın ve erkek birbirlerini görünce, seslerini duyunca, erkek ya da kadın sevgisini anlatan türkülerle, resimlerle karşılaşınca baştan çıkmaya, çıkarmaya, çıkarılmaya eğilimlidir, hazırdır. Yani hem erkek hem kadın kendi cinsel dürtülerini denetim altında tutamaz, dürtülerinin baskısına kendini kaptırır. Buna göre insan, özünde cinsel eğilimlerini denetleyebilmede güçsüz bir varlıktır. Bu insan anlayışına göre, insanın cinsel dürtüleri karşısında yenik düşmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle de din kuralları, yasakları ile sıkı denetim altında tutulmalıdır. İnsanda bu cinsel dürtüler varken, karşı cinsten olan kişiyi cinsellikten soyutlanmış biçimde göremez. Örneğin, bir balerinin estetik dansına, bir ressamın çıplak kadın ya da çıplak erkek tablosuna cinsellik dışı duygularla, düşüncelerle bakması olanaksızdır. Böyle bir insan anlayışı ile sokakta, işyerinde, toplum içinde kadınların hepsi erkeğin karşısında ancak cinsel nesne olarak görülebilirler.

İşte bu tür insan anlayışı, çağdaş ruhbilimdeki insan benliğinin gelişmesi ile ilgili verilere ters düşmektedir.

İnsan, çocukluğunun erken yıllarından başlayarak geliştikçe önemli gereksinimlerini ve dürtülerini bekletebilmeyi, erteleyebilmeyi, denetleyebilmeyi, başka ereklere yöneltebilmeyi öğrenir. Örneğin bebek acıkınca hemen o anda, o yerde doyurulmak için çırpınırken, yaşı ilerledikçe ve geliştikçe açlık duygusu, onu böyle bir sabırsız çırpınmaya sokmaz, uygun yer ve zamanı beklemeyi öğrenir.

İnsan geliştikçe, olgunlaştıkça hem çevresinden hem iç dürtülerinden göreceli bir bağımsızlık kazanır; çevresine uyum sağlayabilme, kendi iç dürtülerini bekletebilme, erteleyebilme, topluma yararlı yaratıcı etkinliklere dönüştürebilme (yüceleştirme) yetilerini edinir. Hayvanlardan farklı olarak, cinsel dürtülerini ertelemeyi, eğitmeyi, uygun zaman, uygun yer, uygun eşle doyurmayı öğrenir. İnsandaki bu gelişme ve değişme gizilgücü onun evrimsel-kalıtsal yapısında bulunmaktadır. Ancak beynin düşünme, sorgulama, tartışma, araştırma

yetilerinin, bağımsızlaşma duygularının gelişmesini kısıtlayan baskıcı toplum ve yetkeci, ezberci eğitim koşullarında insanların önemli bir kesimi özerk benlik duygusundan yoksun, kul benlikli bağınaz kişiler olarak yetişebilir.

Gözle zina inanişına benzeyen, fakat genellikle ağır bağınaz tutumlara yol açmayan bir inaniş da **‘göz değmesi’** inanişıdır. Bu inanişte da kişilerin övgülü bir sözünün, bir hayran bakışının altında kötü niyetin olduğu varsayılır. Bu kötü niyetin yok edilmesi, kovulması için örneğin ‘maşallah’ gibi bir uygun sözün söylenmesi ya da tahtaya vurmak gibi bir eylemin yapılması ya da göz değmesinden koruduğuna inanılan mavi boncuk, muska gibi şeylerin takılması gerekir. Çok değişik toplumlarda oldukça yaygın olan bu inancın altındaki bilinçdışı süreci şöyle açıklayabiliriz: Herkesin içinde iyilik duygularının yanı sıra kötü niyet, haset, düşmanlık duyguları da vardır. Bir kişi güzel bir küçük çocuğa baktığında ne güzel çocuk dediğinde ne denli iyi niyetle söylemiş olursa olsun, o kişinin içindeki haset, düşmanlık duyguları ve kötü niyet çocuğu hasta edebilir. İnsanların birbirine karşı kötü niyetlerinden korunabilmek için uygun koruyucu sözleri kullanmaları, mavi boncuğu, muskayı taşımaları gerekir. *Bu tür ilkel büyüsel düşünceye dayalı inanişlar bağınazlığın besinleridir.*

Bağınaz ırkçı, büyük olasılıkla kendi içindeki belirsiz, dengesiz kimliğini, aşağılık duygularını ırkçılığa sarılarak yüceltmeye çalışmaktadır. Plajda mayo giyen kadını, sahnedeki bale sanatçısını giyiminden ötürü ahlakdışı sayan bağınaz ahlakçılar aslında kendi içlerindeki bilinçdışı sapkın dürtüleri başkalarına yansıtıyorlar, böylece kendilerini bu dürtülerden arınmış kimse olarak algılıyorlar. Kadını örtünmeye bağınazca zorlayan erkek ya da kadın, aslında kendi içindeki baştan çıkma, çıkarma eğilimlerine karşı önce yadsıma savunmasına başvurmakta (“ben baştan çıkarıcı değilim”), başkalarına yansıtarak (“kadınlar ya da erkekler baştın çıkarlar, baştan çıkarırlar, kadınları örterek hem onları hem erkekleri koruyorum”) türünden bir yansıtma ve akla uydurma yapmaktadır.

Özetle bağınaz kişi, bilinçdışındaki sapkın dürtülerine karşı kendisini sürekli denetim altında tutma, onları yadsıma ve başkalarına yansıtma zorunluluğunu duymaktadır.

İnsanın özgür düşünme yetisine önem vermeyen, köhnemiş, kul benlikli *biat* topluluklarına egemen inanç dizgelerine başkaldırı olmasaydı, insanoğlu belki binlerce yıldan beri hiç mi hiç ilerleyemeyecekti.

İslamiyet de kurulu düzene, yaygın olan putperestliğe bir başkaldırı dini değil midir? Avrupa'da Hristiyanlığın katı kurallarına ve papalığa karşı Martin Luther'in başkaldırısı olmasaydı bu dine inananların hali şimdi nice olurdu?

Günümüzde, dünyadaki bütün İslam topluluklarının, ülkelerinin Batı toplumlarına göre geri kalmış olduklarını görüyoruz. Bu toplumların arasında bağımsız demokratik devlet olma ve kültürel gelişme bakımından en ileri sayılabilecek konumda olan Türkiye de birçok yönlerden oldukça geri kalmış bir ülkedir. Bu geri kalmışlığı incelemek istersek, konuyu tarihsel, politik, toplumsal, psikolojik bütün yönleri ile ele almak gerekir. O zaman inançlarımız, gelenek ve göreneklerimiz de inceleme alanına girecektir. Eğer inançlarımızda ilerlemeyi engelleyen öğeler varsa ve bunlara kuşkucu eleştirel bir gözle bakamayacaksak, bakmak isteyenleri öldürmekle tehdit edeceksek, uygun ortam bulunca da diri diri yakacaksak, diri diri yakanları da kutsal duyguları kıskırtılmış kitleler olarak göreceksak, açıktan ya da gizliden onları onaylayacaksak, bizi geri bıraktıran, artık gerçek İslamiyet’le de pek ilişkisi kalmamış çağdışı bağnazlıkları nasıl inceleyebileceğiz, nasıl giderebileceğiz?

Bağnazlığı önlemenin tek yolu laik, demokratik bir toplum düzeninde sormaya, araştırmaya, eleştirmeye, tartışmaya açık, bilimi temel alan, korku yerine saygıya, sevgiye dayalı EĞİTİMDİR.

Yazgıcılık (Kadercilik)

Türkiye Bilimler Akademisi'nin Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü'nde **“YAZGICILIK** (Alm. Fatalismus, m; Fr. fatalisme, m; lng. fatalism): **Müslüman geleneğinde insanın istenç; özgürlüğünü yapabilme gücünü yadsıyan, insan eylemleri başta olmak üzere her şeyi tanrısal istenç (irade) ile açıklayan ön belirlenimci anlayış**” olarak tanımlanmaktadır.

Yazgıcılık, yıllardır aydın çevrelerinde bu toplumun geri kalışını açıklamak için çok sık kullanılmış, bu yüzden de çok aşınmış, bilimselliğini yitirmiş bir değerlendirme gibi görülmektedir. Ancak günümüzde de doğal yıkımlayların (afet) ya da ağır yitimlere neden olan kazalardan sonra yazgıcılık, sık başvurulanan bir sığınma yöntemi olarak bu toplumda süregelmektedir.

Böyle durumlarda yazgıcılığın kavramsal içeriği bireysel ve toplumsal yaşamın içinde önemli ve yaygın bir yer alıyor. İslam toplumlarında inancın birinci koşulu sonsuz kudreti olan, **kadir-i mutlak** bir yaratıcı gücün, Allah’ın varlığına inanmaktır.

Bir mutlak güce inanmak ölümcül insanoğlu için büyük güven ve rahatlık kaynağı olabilir. Bu mutlak gücün insanlara *akıl* verdiğine de inanılır.

Akıl ne demektir? Çağdaş anlamda **akıl**, algılamak, düşünebilmek, mantık yürütebilmek, olaylar arasında bağlantılar kurabilmek, neden sonuç ilişkilerini irdelemek,

olaylardan ders alabilmek ve buna göre davranışa geçmek gibi birçok karmaşık zihinsel yetileri içeren bir kavramdır.

Peki bu akıl nerede, nasıl kullanılacaktır? En başta tehlikelerle dolu bir dünyada yaşamı korumak ve sürdürebilmek için kullanmak gerekmez mi?

Akıl dediğimiz zihinsel yetiler bütünüünün verimli gelişmesi ve verimli kullanılması, ancak ve ancak akla özerklik ve özgürlük tanıyan bir ortamda gerçekleşebilir. Tutsak aklın kendini geliştirmesi düşünülemez. Tutsak aklın insanlığa bir yararı olamaz. Özgür akıl düşünür, kuşkulananarak merak eder, sorar, araştırır, bilime değer verir. Tutsak akıl, yalnız inanca değer verir, kişisel çıkarları önde tutar, yetke (otorite) durumunda olanın buyruğuna göre davranır. “Biat” toplumu böyle bireylerden oluşan topluluktur. Tutsak aklın kendine özgü bir kişiliği olamaz, topluluk içinde silik bir birliktelik durumundadır.

Bilime Değer Verilmeyince

Geri kalmışlığın nedenlerini sorgulayabilmek, yapıcı bir özeleştirici yapabilmek ve değişim sağlayabilmek için İslam toplumlarının önünde önemli engeller vardır. Bu engellerden biri kanımca, İslam toplumlarındaki yaygın inanç katılığı ve din konusundaki katı görüşlülüktür.

İslam toplumlarında başka dinlere karşı hoşgörünün yaygın olduğu yazılır, söylenir. Gerçekten de bu görüşü bir bakıma doğrulayan tarihsel olaylar vardır. Ancak kendi içlerindeki katı inanç ve hoşgörüsüzlük yüzünden kişiler her türlü sorgulamayı, eleştiriyi İslamiyet’in kendisini sorgulamak, eleştirmek, kötülemek olarak algılıyorlar. İnsanlar hemen dinsel kimliklerinin tehdit altında olduğu kaygısına kapılıyorlar; savunmaya ya da tartışmaya yer vermiyorlar, hemen saldırıya geçiyorlar. Bugün, bırakalım başka İslam ülkelerini, laik devlet yönetimini az çok benimsemiş Türkiye'nin üniversitelerinde bile, din konusu özgürce, hoşgörüyle yeterince sorgulanabilir, tartışılabilir mi?

Müslüman toplumların geri kalışında iki temel etkenin üzerinde ne denli dursak azdır.

Bunlardan birincisi, kadına verilen düşük yer ve düşük değer,

İkincisi de bilime verilen değerın inanca verilen değerden çok daha düşük oluşudur.

İslam inancının ve kurallarının egemen olduğu toplumlarda, yüzlerce yıldır sürdürülmekte olan uygulama biçimi ile dinin hem kadına değer verdiği ileri sürülecek, hem de o toplumda kadınlar, genel olarak eğitimsiz, bilisiz (cahil) kalacaklar; özgürlük, eşitlik

haklarından yoksun bırakılacaklar ve cinsel nesne olarak görünmemek için kendilerini kapatacaklar.

Gene, Müslümanlıkta hem bilime değer verildiği söylenecek hem de bilim-teknoloji açısından geri kalış sürecektir. Bu çelişkilerin açıklamasını yapmak gerekir.

Ama bu açıklamayı, İslam ülkelerinin 9-12. yüzyıllardaki gelişmişlik dönemini kullanarak yapmanın artık günümüzde, geçmişle övünmekten öte bir yararı olmadığını belirtmek isterim. İslam dünyasının oldukça uzak bir geçmişte ulaştığı uygarlık düzeyi, kuşkusuz övünülecek bir tarihsel gerçektir. Ancak bu övünme bugünkü İslam toplumlarının geri kalmışlığını, Batı'ya yenik durumda oluşlarını ortadan kaldırmıyor. Müslümanlar, bu çok eskilerde kalmış yüksek uygarlık düzeyinin övüncü ile kimliklerini donatarak günümüzde yaşadıkları eziklik duygusunu bir miktar azaltmaktan başka ne kazanabilirler ki?

İnsanoğlunun çağlar boyunca bilinmeyenle ve ölümle savaşımının ürünleri üç temel yönde gelişmiştir: *Bilim, din ve sanat.*

Bunlardan birincisi insanın doğayı tanımak, kendini tehdit eden ve açıklanamayan doğa olaylarını, bilinmeyen şeyleri bilmek için araştırması, kendine yeni teknolojiler geliştirmesi ve doğa karşısındaki savaşımında yüz binlerce yıl içinde bugünkü uygarlık ve bilim düzeyine erişmesidir. İnsan, doğayla ve ölümle savaşımında doğayı tümünden yok ederek kendisi de yok olmadıkça, bu savaşım daha çok sürecektir. Bunu gerçekleştirebilmesi için gerekli olan yetiler, insanın evrimsel olarak gelişmiş yapısında vardır.

Bu yapı, insanın diğer hayvanlara göre çok daha gelişmiş olan beynidir. Bu evrimsel yapının işlevleri arasında insana geniş olanaklar sağlayan çeşitli zihinsel ve uyumsal yetiler bulunmaktadır. İnsanın dil yetisini kazanarak iletişim becerilerinin artması, algılama, bellek, düşünebilme, yargılama, gerçeği değerlendirme, soyut düşünme gibi yetilerinin gelişmesi insan beyninin evrimsel gelişmesinin gereğidir.

İnsan beyni, doğumdan hemen sonraki ilk yıllarda çok daha hızlı olmak üzere, gençlik yıllarına dek sürekli gelişir. Uygun toplumsal yaşam içinde uzun süre öğrenmesine, zihinsel yapısının gelişmesine olanaklar sağlanır. Yetersiz uyaranlar, yetersiz öğrenme koşulla-

Çağımızda insanın yeni şeyleri bilme merakı olan, soran, araştıran, özgür düşünebilen özerk bireyler olarak yetişmesi, gelişmesi ancak uygun toplumsal ortamı bulabilmesine bağlıdır.

Uygun toplumsal ortamın önde gelen koşulları şunlardır: ***Uygun bedensel-ruhsal beslenme ve bakım ortamı, yeterli ve özgür öğrenme olanakları.***

Bu öğrenme olanakları, bir başka deyişle beyni besleyen “uyarıcılar” doğum öncesinden başlayarak yaşam boyu sürerler. Bunlar çocuğun gelişmesinde ağızdan aldığı besinler kadar

önemlidir. Bunlar arasında ilk bebeklik yıllarında annenin dokunuşu, sesi, konuşması, seven bakışları, kokusu, ninnisi, türküleri önemli besleyici uyaranlardır. Daha sonraki yıllarda çocuğun özgürce oynayabilmesi, sorular sorabilmesi, sorularına yanıtlar alması, okulda öğrendikleri ve yaşam boyunca süregelen çeşitli duygusal, zihinsel uyanların tümü insan beynini besler. Bu nitelikleri olan ortamlarda yetişen insanın algılama, anlama, düşünme, öğrenme, düş kurma ve yaratıcılık yetileri gelişecektir.

İnsanın doğa ve ölümle savaşımında bir ikinci yön inançları ile ilgilidir. Doğa karşısında çoğu kez güçsüz, çaresiz kalan ilkel insan derin korkular ve güvensizlik duyguları içinde doğaüstü güçlerin varlığına inanır, anlayamadığı olguları anlayabilme ve bunlara göre savunma yolları arar.

Hastalıkların, ölümün, doğanın yıkıcı güçlerinin karşısında kendi gücünün sınırlılığını gördükçe, içindeki dürtülere (cinsel, saldırganlık dürtüleri) karşı zaman zaman yeterli denetim gücü bulamadıkça korku ve çaresizlik duyguları kaçınılmaz olur. *Bu korku ve çaresizlik duygularına karşı kendisine umut ve güç veren inançlar, uygulamalar geliştirir (dinlerin gelişmesi).*

İnsanın bilinmeyenle, bilinmeyenin doğurduğu korku, bunalı, kaygı ile savaşımında *bir üçüncü yön* ise *onun sanat uğraşısı, sanat ürünleri yaratmasıdır*. İnsan, doğa ile etkileşiminde, doğa ile savaşımında bir yandan bilim-teknoloji yönünde gelişirken, bir yandan kendine dinler yaratırken, bir yandan da bu iki yöndeki gelişmelerden de etkilenecek, yaratıcı gücünü *sanat yapıtları* ile gerçekleştirmeyi sürdürmüştür.

Bilimin, sanatın, dinlerin kökeninde aynı temel gereksinimler olsa bile, toplumsal gelişme sürecinde dinle bilimin yolları ayrılır.

Din, özünde sorgulamadan inanmaya, bilim ise kuşkucu sorgulamaya, araştırmaya dayanan uğraşlar olarak gelişir. Bunun en açık örneği yaradılış inancına karşı evrim kuramında görülür. Semavi dinlerde (Musevilik, Hristiyanlık, Müslümanlık), evrenin ve insanın nasıl yaratıldığına ilişkin, tartışılmadan inanılması gereken bir öğreti vardır.

Bu inançlardan birine tam bağlı iseniz verilmiş olan öğretiyi sorgulayamazsınız, doğru olup olmadığını araştıramazsınız. Darwin'in evrim kuramını ise sorgulayabilirsiniz, araştırabilirsiniz, yeni bulgularla kuramı destekler ya da yanlışlarsınız. Böylece sürekli yeni bilgiler üretebilirsiniz.

Doğaüstü güçlere inanmanın ve bunlara dayalı uygulamaların temelinde insanın kendine güvensizliği, çaresizliği yatar. 1980 askeri darbesinin ve cunta diktatörlüğünün sonucu olarak ortaya çıkan ağır ekonomik sıkıntılar, eğitim sorunları, ülke yönetimindeki yetersizlikler,

büyük yolsuzluklar, büyük yalanlar toplumda güvensizlik, çaresizlik duygularını artırmıştır. Böyle bir ekonomik, siyasal-kültürel-toplumsal çevre; cinciler, falcılar, medyumlar, çıkarıcılar ve soyguncular için uygun ortam yaratmıştır.

Toplumda son 30-40 yılda önemli değerler yozlaşması olmuştur. Kolay yoldan köşe dönmeçilik, aşırımacılık, kopyacılık, uydurmacılık, yalancılık, soygunculuk, yağmacılık yaygınlaşmıştır.

Bilimsel gerçekleri, dürüst emeği benimseyen dünya görüşü üniversitelerde, bilim yuvalarında bile artık değerini önemli oranda yitirmiştir. Böyle bir ortamda bir hastalığın, bir derdin cinciler, falcılar, medyumlar tarafından ele alınması, çaresiz insanların sömürülmesi kolayca yaygınlaşabilmektedir.

Gördüğüm kadarıyla, Cumhuriyet döneminde Türk basın-yayın dünyası hiçbir zaman 1980-1990'larda olduğu kadar bilimsellikten, gerçeklerden bu denli ayrılmamış; sürüm ve parasal çıkar için toplum değerlerini bu denli kolay harcar olmamıştır. Bu da değerler yozlaşmasının en tehlikelidir.

Din ve Bilim Çatışmak Zorunda mı?

İnsanların büyük bir kesiminde üstün bir yaratıcıya inanma gereksiniminin olduğu yadsınamaz. Bunun yanı sıra insanların bir kesiminde de özgür olmaya, özgür düşünmeye, istediğine inanma, istediğine inanmama, evreni, doğayı, toplumu ve yöneticileri sorgulama gibi gereksinimlerin de olduğu yadsınamaz.

Özgürce düşünme, sorgulama, öğrenme, araştırma ortamında, bilim insanlarının kişilerin inançlarına karışmak gibi bir gereksinimi olamaz. Üstelik bilim insanları arasında dine, tanrıya inanan insanların sayısı az değildir. Bunun gibi, bir dine inanan insanlar arasında da bilime büyük değer veren kişilerin sayısı da az değildir.

Din inanış ve ibadet, kişilere özgü inanış olarak sürdürülünce, bilimi dinin çatışmasına gerek kalmayacağı açıktır. Ancak din, egemen bir siyasal görüşün ideolojisi olunca ya da siyasal çıkarlar için, iktidarı güçlendirmek için kullanılınca, dini kullananlar ister istemez bilime karışır, toplumsal yaşamın başka alanlarında olduğu gibi bilim eğitimi ve bilim kuruluşları üzerinde de egemenlik kurmak ister.

Birçok İslam ülkesinde siyasal iktidarın sürdürülmesi için dinin kullanıldığı bilinmektedir. Siyasal iktidarını pekiştirmek, sürdürmek için dini kullanan iktidarlar neden bilime karşı çıkma zorundadırlar? Çünkü bilim demek özgürce düşünmek, sorgulamak,

araştırmak demektir. Özgür düşüncenin ürünleri, yani özgürce sorgulayarak, araştırarak elde edilen bilgiler, görüşler, eleştiriler ister istemez toplum içinde açığa çıkmak zorundadır.

Anadili ve Özerk Benliğin Gelişimi

Dil bir ulusun en önemli kimlik ögesidir. Ulusal kimliğin gelişmesi, yerleşmesi ve güçlenmesi ortak bir dil aracılığı ile olur.

Anadilini özgürce öğrenemeyen, kullanamayan topluluklarda bireyler bunu daha çok özgürlükleri ve kimlikleri yoksun bırakılmış olarak algılamaktadırlar.

16. yüzyıldan önce bilim dili Avrupa ülkelerinde Latince idi. Halkın dili ile ne din ne bilim eğitimi yapılabilirdi. Bilimi ve dini halkın anlaması gerekli görülüyordu. Kendilerine büyüsel güç yüklenmiş olan bilim insanları, hekimler ya da kimyacılar toplumdan soyutlanmışlardı.

Batı ülkelerinde, Yeniden Doğuş (Rönesans) ile birlikte din dilinde olduğu gibi, bilim dilinde de ulusal diller özerklik kazandılar, giderek daha yaygın kullanılır oldular. Avrupa'nın ulusal dilleri zaman içinde bilim dili olma niteliğini de kazandılar. Ancak yeni kavramlara, buluşlara terim bulmak için Latince ve eski Yunancaya başvurma eğilimi 20. yüzyılın ortalarına dek sürdü.

İslam ülkelerinin çoğunda bilim dili olarak Arapçanın egemenliği sürmüştür.

Avrupa'da 16. yüzyılda başlayan ve yüzlerce yıl sürer bilim dili evrimi, ülkemizde 1932'den sonraki yıllarda, **hızlı** bir devrim niteliğinde gerçekleşiyordu.

Türkçe, matematiksel nitelikli yapısı, değişik türden sonekleriyle inanılmaz sayıda sözcük ve terim üretme yetisi olan, gelişmeye çok yatkın bir dildir. Bin yıldır oldukça ağır biçimde bir yana itilmiş, işlenmemiş, hatta Osmanlı döneminde horlanmış olmasına karşın, son 70 yılda varılan gelişme düzeyi bu dilin gücünü göstermiştir.

Yapılan dilbilimsel çalışmalar, değerli dilbilimci *Prof Dr. Doğan Aksan*'ın dediği gibi, Türkçenin **“biçim özellikleri, yapısı dolayısıyla değişik kavramların anlatımına, yeni ve yabancı kavramların karşılanmasına çok elverişli bir dil”** olduğunu yeterince kanıtlamıştır.

Gerçekten günümüzde, en karmaşık tıbbi bilgiler, felsefe ve bilim kavramları büyük bir verimlilikle Türkçe anlatılabilmekte, öğretilenmektedir. Bu olumlu gelişmelere karşın ülkemizde, bilim dilinde, hemen hemen her alanda yabancı sözcük ve terim kullanma eğiliminin oldukça yaygın biçimde sürmekte olduğu da bir gerçektir.

Yabancı sözcük ve terim kullanma düşkünlüğünün yanı sıra, yazılarda ilginç, çapraşık bir anlatım biçimiyle de sık karşılaşmaktayız. Bilimsel yazıların çoğunda, gözden geçirilen kaynaklar İngilizce yayınlardır. Bunlardan bilgi aktaran yazarlar, sıklıkla, bu kaynaklardan çıkarılacak bilginin özünden çok, yabancı dildeki metne kendilerini kaptırıyorlar. Bu yazılarda, yabancı kaynağın anlatım biçiminin ve dil yapısının da Türkçeye aktarılmaya çalışıldığını görüyoruz. Ortaya çeviriye benzeyen, fakat çeviri de olmayan çapraşık bir dil çıkabiliyor. Bu tür dile **“Türkilizce”** deyimi yakıştırılmıştır.

İlginçtir, kullanılan kaynaklarda İngilizcenin günlük halk dilinden alınıp terim olarak oturtulan yalın sözcükler, hiç çekinmeden Türkçe yayınlarda kullanılabilir.

Ülkemizde kimi bilim insanları İngilizcedeki yalın bir sözcüğe terim olma hakkı tanıyor, uygun karşılık olan Türkçe sözcüğe bu hakkı tanımıyorlar. Kimi insanları ise Türkçe yalın sözcükleri bilim diline yakıştırmıyorlar.

Sorunun ne boyutlara vardığını göstermek için birkaç örnek vermek isterim. Hekimlikte, son 30 yılın önemli buluşlarından biri ışınbilimsel (radyolojik) bir inceleme yöntemini betimleyen ve **“tarama”** anlamına gelen İngilizce **“scanning, scan, scanner”** sözcükleridir.

Hekimlik dilinde, hatta halkın dilinde **“karaciğer skeni, beyin skeni”** böyle okunuşu ve yazılışı ile sık sık kullanılmakta, belgelere, yazılara geçmektedir.

Bunların karşılığında **“karaciğer taranması, beyin taranması”**, bu incelemeyi yapan araç için de **“taraç, taramaç”** ya da daha uygun başka bir Türkçe terim önerilebilirdi, kullanılabilirdi. Ama **“skeni”** tutundu. Şimdi siz, ne denli uygun karşılık bulursanız bulun, bunu söküp atamazsınız.

Bilgisayarların ülkeye ilk girdiği yıllarda neredeyse **“computer”** sözcüğü yerleşecekti. Bilgisayar alanında ülkemizin ilk uzmanlarından Prof. Dr. Aydın Köksal, Türkçeye olan tutkusu ile giriştiği savaşında **“computer”** yerine kendisinin yarattığı **“bilgisayar”** terimini ve bu alanda binlerce Türkçe terimi dilimize yerleştirmeyi başardı.

Her bilim insanının kendi alanında onun gibi bir inancı ve savaşımçı çalışması olsaydı, bugüne dek Türkçe bilim dilimiz kesinlikle çok gelişmiş olurdu.

Bilim dilindeki bu bilinçsizliğin ve sorumsuzluğun kaynakları nelerdir? Neden bu yabancı terimler hemen benimseniyor ve onların uygun Türkçe karşılıkları yeterince aranmıyor, arayıp bulanların önerilerine değer verilmiyor? Yalnız dilde değil, toplumsal yaşamımızın her alanında, dışarıdan geleni (ithal malı) daha çok yeğlediğimiz bilinen bir gerçek. Yabancı sözcük, yabancı mal gibi hemen benimseniyor birçok çevrede.

Bilim dilinde süregelen anlaşılmaz olma ve yabancı terim kullanma eğilimini yalnızca bilimdeki eğitim ve yazma alışkanlıklarına, yabancı dili iyi bilmemeye, dilde özensizliğe bağlayamayız. Eğitimin kendi kendisini anlaşılmazlığa, dilde özensizliğe sokmasının altında başka etkenler aramak gerekir.

Son tahlilde, bu ülkede çocukların çoğu, soru sormadan, düşünmeden öğrenen, anlamadan inanan ve ezberleyen kısıtlı kişiler olarak büyür. Böyle bir eğitim-öğretim ortamında daha çok ezberci, aktarmacı, kopyacı kişiler yetişebilir. Bilim, ancak olaylar, öğretilenler ve doğa karşısında kuşku ile merak eden, sorgulayan, araştıran, tartışan, eleştirebilen kişilerin işi olabilir.

İşte ülkemizde, bilimsel yayınlarda dili, anlatımı karışık, yabancı sözcük ve terimlerle dolu yazıların sık görülmesinin birinci temel nedenini özerk düşünme ve öğrenme yetisinin çocukluktan başlayarak baskılanmasında görüyorum. Yabancı terimler üzerinde düşünmeye, bunun gerçek anlamını kavrayarak özümsemeye ve bunun kendi dilindeki karşılığının ne olabileceğini araştırmaya gerek görmeyen bir kafa yapısı çocukluktan beri oluşmaktadır. Bu kafa yapısında olan çocuklar ve yetişkinler, bir terimin içindeki gerçek anlam nedir, dilimizdeki karşılığı ne olabilir türünden sorular sormazlar. Kendilerine verilen terimleri, bilgileri tartışmadan ezberlemeye çalışırlar. Bir yabancı terimi ezberlemek yerine üzerinde düşünmeye, anlamaya, Türkçe karşılığını bulmaya çalışmak, merak eden, araştırmacı düşünce yapısı olan özerk benlikli kişilerin yapabileceği iştir.

Bilimde ilerleyebilmenin temelinde bulunan özgür, özerk düşünebilme, soyutlama ve kavramlar oluşturma yetileri ancak kişinin anadili ile en verimli düzeyde gelişebilir.

Bunun yanı sıra anadili, bireysel ve toplumsal yaşamın en önemli iletişim ögesi, toplumsal birliğin, ulusal kimlik duygusunun temel taşıdır. Bir toplumu ulus yapan etkenlerin en önemlisidir.

Bireyin ya da toplumun anadili kısır kalınca, ulusal kimlik duygusu zayıflar; özgür ve özerk düşünebilme yetisinden yoksun bireyler bilim alanında söz söyleme gücü kazanır. Böyle kişiler Türkçeyi yetersiz görürler, *“yaşayan dil”*, *“evrensel bilim dili”* gibi geçersiz görüşlere tutunurlar. Eğer bir ülkede bilimin gelişmesi, dünyada en yaygın olan bilim dilinin, yani İngilizcenin eğitimde egemen olmasına ve kullanılmasına bağlı olsaydı, çok güçlü dil bilinci olan Almanya, Fransa, Japonya, Rusya, İsrail, Finlandiya, İsveç gibi ülkelerin, bilimsel açıdan geri kalmış olmaları gerekirdi. Bilimde ilerlemiş ülkelerin hepsi kendi dillerine bilinçli olarak sarılanlardır.

Ayrıca, bir dilin bilim alanında gelişmesi, onun dünyaca okunup anlaşılmasını gerektirmez. Bunun en açık örnekleri Japonca, İbranice ve İskandinav dilleridir.

Sorgulayan, araştıran, özgür ve açık düşünme biçimini geliştiren bir eğitim düzeni yaygınlaşmadan bağımsız, özerk kimlikler gelişemez. Özgür düşünme olmadan bilim yapılamaz. Ülkemizde düşünsel yaşamın, bilimin gelişmesi için en başta kendi dilimize değer verilmesi, Türkçenin geniş olanaklarına güvenilmesi gerektiğine inanıyorum.

Ulusumuz için yaşamsal bir sorun olan dil bilincinin bütün toplum katmanlarında gelişebilmesi, ancak niteliğini yukarıda tanımladığım bilinçli bir çocuk yetiştirme ve eğitim politikası ile gerçekleştirilebilir.

Ruh Sağlığı ve Benliğin Özerkliği

Psikanalistlerden bir kesimi normalin ölçütü olarak, ruhsal yapının *altbenlik (id), benlik (ego), üstbenlik (süperego, vicdan)* diye bilinen üç ögesi arasındaki dengeyi ele almışlardır.

Ruhçözümlemedeki bu kuramsal kavramları kısaca anımsatalım:

Altbenlik (id) kişide bilinçdışı *dürtülerin* bulunduğu ruhsal bölge olarak tanımlanır. Buna “dürtüsel dizge” de diyebiliriz.

Benlik (ego), kişinin içinde bulunduğu çevreye ve kendi kendisine uyum sağlayıcı işlevlerinin tümüdür. *Benlik*, kişiliğimizin altbenliğindeki dürtüleri, çatışmaları ve doğal-toplumsal çevredeki durumları değerlendirerek uyum sağlayıcı davranışları, etkinlikleri yürüten bölümüdür. *Üstbenlik (süperego, vicdan)* ise, kişinin bilinçli ya da bilinçdışı dürtüsel davranışlarına utanç ve suçluluk duygusu ile engel koyan yanıdır.

Bu tanımlara göre, sağlıklı kişi altbenlik dürtülerine doyum olanağı sağlayabilen, çevresine uyum yapabilen (ego) ve üstbenliğinin sesini dinleyebilen kişidir. Ancak bu tanımlamada sözü geçen “dürtülerin doyumunu” son derece öznel bir yaşantıyı belirtir. Çevreye uyum, üstbenliğin ve toplumun beklentileri, değer yargıları ile bağlantılıdır. Bunlar da çağdan çağa, toplumdan topluma, kişiden kişiye değişimler gösterir.

Örneğin, kendi cinsel dürtülerini doyuran ve çevresine iyi uyan bir koca, karısına eşduyumla (empati ile) yaklaşmasa, eşinin cinsel ya da cinsel olmayan gereksinimlerine duyarsız kalsa, eşi de toplumsal değer ve tutumlara bağlı olarak benimsediği teslimiyet duygusu ile doyumsuzluğunu hiç belli etmese, bu kişiler normal midirler?

Şu kesin ki sağlıklı diye bilinen kişilerde sağlıklı özellikler (bir kısmı genlerde saklı olabilir), hasta diye bilinen kişilerde de sağlıklı yanlar bulunabilir. Ruh sağlığının bittiği, hastalığın başladığı sınırlar kesin değildir.

Öyleyse “normalin” tanımını yapmak olanaksız mıdır? Ağır bir ruh hastalığı olan şizofreni üzerine çalışmaları ile çığır açmış olan, şizofreni teriminin babası İsviçreli büyük ruh hekimi E. Bleuler, gene tanınmış bir ruh hekimi olan öğrencisi *Gustav Bychowski*'ye şöyle öğüt vermiş: **“Hiç kimseye normaldir belgesi verme. Ben karıma bile vermem.”** Belki kimseye “normaldir” belgesi veremeyiz ama bazı olgular dışında, belirgin bir ruhsal bozukluğun olmadığını çoğu kez söyleyebiliriz. Ancak bu da normalin ne olduğu sorusuna yanıt değildir.

Ruhçözümleme (psikanaliz) okulunun kurucusu Freud'a normalin tanımını sormuşlar, **“Çalışmak ve sevmek” (arbeiten und lieben)** diye iki sözcükle yanıt vermiş. Bu iki sözcük üzerinde ne denli durulsa azdır.

Çalışmak, yalın işçilikten yaratıcı sanata dek geniş, karmaşık eylemleri, birçok ussal, duygusal süreçleri içerir.

Sevmek de arkadaşı, çocuğu, sevgiliyi, toplumu, doğayı, sanatı, çalışmayı, insanlığı sevmeye kadar uzanır. Çalışmanın ve sevmenin içinde yaratıcılık, üretkenlik vardır. Bu iki sözcükle tanımlanan “normallik” kavramına belki eklenecek fazla bir şey yok. Bu iki sözcük bireyin sağlıklı sayılabilmesi için iki temel ölçüt olabilir. Ama Freud'un bu yalın iki sözcüğü, *çalışabilme ve sevebilmenin* kökenini, koşullarını açıklamıyor.

Temelleri erken çocukluk çağında atılan ve ergenlik, delikanlılık, ilk gençlik çağında yeniden düzenlenerek benliğe yerleştirilen *kimlik duygusu*, toplum içinde bir yer, bir meslek edinme yolunda önemli aşamadır.

Kimlik duygusu, bireyin kim olduğunu belirten özelliklerin toplamıdır. Bir kişinin kim olduğu sorulunca kimlik kartında yazılı bilgilerin (doğum yeri, yaşadığı yer, yaş, cinsiyet, ulus gibi) yanı sıra mesleği, ilgileri, başarıları, ödülleri, üyelikleri, kurumu, toplumdaki konumu tanımlanarak yanıt verilir.

Kimlik duygusu çocukluktan başlayarak gelişir, gençlik çağında ya da ardından az çok yerleşmiş olur. Ömür boyu kendine kimlik arayan insanlar olduğu gibi, çoğumuz da ömür boyu kendi kimliğimizi gerçekleştirmek için sürekli arayışlar, çabalar içinde yaşarız.

En son dönemde de yaşlılık çağında ulaşılan **benlik içbütünlüğü (ego integrity)**, yani insanın kendi yaşamını bir bütün olarak görebilmesi; geçmişine özenmeden, pişmanlıklara kapılmadan ve geleceğinden (ölümden) korkmadan yaşayabilmesi, sağlıklı benlik gelişmesinin önemli bir aşamasıdır.

“Yaşlılarda ölümden korkmamaya yetecek kadar benlik içbütünlüğü olursa, çocuklar da yaşamdan korkmayacaklardır” Erikson, E.H., 1950).

Her kişide geçici olarak duruma göre tutarsız, uygunsuz, yetersiz davranışlar görülebilir. *Hasta sayılabilecek kişide bu özelliklerin az çok sürekli ya da yineleyici olması, bireyin verimli çalışmasını ve kişilerarası ilişkilerini (sevme yetisini) bozması gerekir.* Böyle durumların ortaya çıkması, büyük oranda çeşitli biyolojik ya da ruhsal-toplumsal nedenlerle kişide temel güven ve özerk benlik duygularının yitirilmiş ya da kazanılmamış olmasını gerektirir.

Bedensel ve ruhsal her türlü hastalık, insanın özerkliğinin ve özgürlüğünün değişik derecelerde yitirilmesine yol açar. Ağır ruhsal bozukluklar özerk benlik duygusunun ağır zedelenmesine neden olur. Ruhsal rahatsızlıklar arasında örneğin saplantı-zorlantı (obsesif-kompulsif) hastalığını özerk benlik duygusundaki eksikliği tanımak için ele alabiliriz. Bu rahatsızlıkta kişi birbirine karşıt seçimler arasında bocalayıp durur. Bir türlü seçim yapamaz, karar veremez. Kişi, hep **“iki cami arasında beynamaz,” “'aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık”** halk deyişleriyle anlatılan durum içindedir. Kendi yaptığı ya da yapmadığı işten bir türlü emin olamaz. **“Ağzımdan acaba bir kötü söz kaçtı mı, kaçmadı mı? Allah hakkında kötü bir şey düşündüm mü, düşünmedim mi? Abdesti doğru aldım mı almadım mı?”** türünden kuşklar kişiyi sarabilir. Birçok defa açıp kapatarak denetlediği halde hâlâ **“havagazı düşmesini açık bıraktım mı?”** diye, gittiği eğlence yerini kendisine zehir eder. Hep pislendiğini düşünür, yıkanınca temizlendiğine karar veremediği için elini yeniden yıkar, yeterli yıkamadığını düşünür, yeniden yeniden yıkar. Dikkat edilirse, bu kişiler bir türlü kendi düşüncelerinin, kendi eylemlerinin kendilerine ait olduğuna güvenemezler, kendi davranışlarının sorumluluğunu kabul edemezler. **“Evet, ben şunu düşündüm, bunu yaptım”** gibi bir sonuca varamazlar.

Sonsöz

Sorunlarımızın kaynaklarını tanımadan neyle savaşağımızı nasıl bilebiliriz? Geri kalışımızın kaynakları genel olarak eğitimsizlik, bilime değer vermeme, yazgıcılık, batıl inançlara dayanan din eğitimi gibi etkenlere bağlanıyor.

Bu kitapta, bunların neden olmaktan çok sonuç olduklarını göstermeye çalıştım. Bunlar öyle sonuçlar ki aynı zamanda güçlü nedenler olarak geriliğimizi sürdürüyorlar.

Bireysel ve toplumsal düzeylerde her türlü değişimin ve gelişimin önde gelen koşulunun bilinçlenmek, eleştiri ve özeleştiriyi yapabilmek olduğuna inanıyorum. Özeleştiriyi yapabilmek ve sorunların bilincine varabilmek, özerk kişiliklerin varlığına dayanır.

Toplumun bireylerinde özerklik duygusunun gelişmesini önleyen etkenleri bilmezsek değişim ve gelişim için bilinçli bir toplum ortaya nasıl çıkabilecek?

Yüzlerce yıl boyunca çoğunluğu eğitimsiz bırakılmış bu toplumda Cumhuriyetle birlikte toplumun kara yazgısını değiştirebilecek önemli devrimler yapıldı, eğitim girişimleri oldu. Bunların değerini bilemedik, yeterince değerlendiremedik, geliştiremedik...

Kaynakça

BİAT TOPLUMUNUN RUHSAL KÖKENLERİ

Prof. Dr. M. Orhan ÖZTÜRK

Cumhuriyet Kitapları-2. Basım: Eylül 2022 (216 sayfa)

Orhan ÖZTÜRK: Amerikan Psikiyatri Birliği muhabir üyesi (1964-97), Dünya Sosyal Psikiyatri Birliği Yönetim Kurulu üyesi, Türk Psikiyatri Birliği'nin Kurucu Başkanı, Türkiye Sinir ve Ruh Sağlığı Derneği'nin eski başkanı (1976-98), Atatürkçü Düşünce Derneği, eski Türk Dil Kurumu, yeni Dil Derneği üyesidir.